

Fig. 1. Kirken set fra sydvest. KdeFL fot. 1994. - *The church seen from the south-west.*

ÅLE KIRKE

VRADS HERRED

Kirken er viet til *Jomfru Maria*.¹ Sagnet nævnes første gang 1432,² kirke og præstegård 1501³ og kirken igen 1524,⁴ da den ydede 12 mark i bidrag til den såkaldte landehjælp.

Efter reformationen betalte kirken (regnskabs)afgift til lensadministrationen i Silkeborg, hvilket lader antage, at den i hvert fald i middelalderens senere del, på linie med andre kirker på egnen, har stået under »bestyrelse« af denne gårds ejer i katolsk tid, biskoppen i Århus. Nævnte relation til Silkeborg sandsynliggør, at kirken ved reformationen blev underlagt kronen.⁵ 1582⁶ fik provstiet ved domkirken i Århus tildelt kirke og »tiender«, der forblev ved domkapitlet til dets nedlæggelse 1666 (jfr. Klovborg, s. 4256 og Hammer, s. 4331).

I denne periode indledtes en langvarig og nær forbindelse mellem Åle kirke og sognets *hovedgård* Bjerre, idet gårdens ejer i første halvdel af 1600rne, Morten Pax (jfr. inventaroversigt) 1620⁷ opnåede kgl. bevilling til særlige stolestader for sig, sin kone og

gårdens folk og 1641⁸ fik tilladelse til at lade sig begrave i kirken. Efter ansøgning solgte Christian V 1697⁹ kirken med rettigheder og tiende til Bjerres ejer Ida Sophie Gedde, der samme år ægtede etatsråd Oluf Krabbe til Nandrup¹⁰ (i Flade sogn på Mors; jfr. inventaroversigt). Kirken lå herefter under Bjerre (jfr. alterkalk og gravkapel for Sehested) frem til gårdens udstykning 1791,¹¹ da den erhvervedes af sognets tiendeydere;¹² dette ejerforhold er bl.a. nævnt 1856 og 1896.¹³ 1. juli 1913 overgik den til selveje.

Efter Skipper Clementfejden måtte præsten 1543¹⁴ bedyre sin uskyld for at få sin præstegård tilbage, mens en eftermand under sidste fase af Svenskekrigene i 1600rne af polske soldater blev overfaldet og mishandlet med døden til følge.¹⁵

Møntfund ved oprydning i gravkrypt 1972: *Skilling Frederik IV, 1719 (nu i NM, F. P. 3235).

1996: Åle sogn indgår (siden 1971) i Haderslev stift og ligger i Tørring-Uldum kommune, Vejle amtskommune.

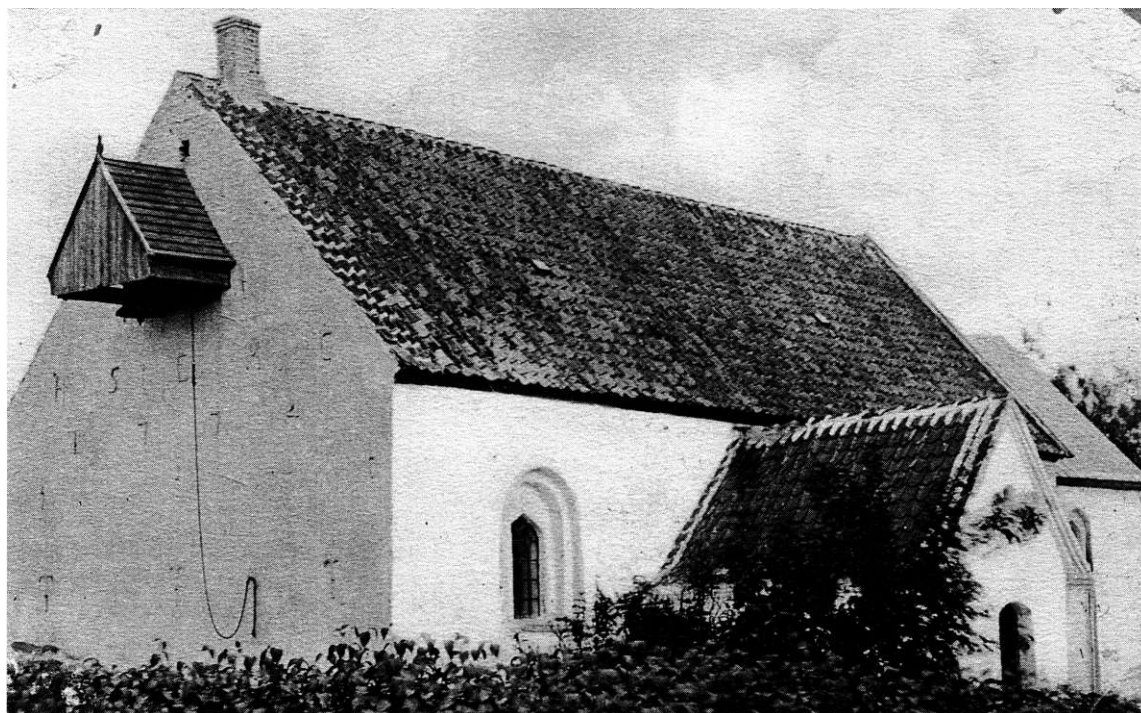

Fig. 2. Kirken set fra sydvest. Ældre foto i NM. - The church seen from the south-west before construction of the tower.

Landsbyen ligger i et åbent, temmelig fladt landskab nær venstre bred af Gudenåen, der danner sognets grænse mod syd og øst. Her ved vandløbets første strækning, hvor den store krumning ændrer retningen 90°, er ådalen bred og fyldt af kær og engdrag. Nord og vest for Åle hæver terrænet sig til jævne bakker af overkommelig højde. Kirken ligger i den østre ende af den langstrakte landsby (fig. 52) og centralt i det relativt lille sogn.¹⁶ Ved kirkegårdens nordside strømmer en bæk fra Dybdal mod Gudenå, og overfor ligger præstegården, hvis ene, nu sløjfede længe før i tiden (jfr. fig. 52) udgjorde en del af søndre hegn.

Kirkegården er i begyndelsen af århundredet stærkt *udvidet* mod øst, i 1930'erne øget med et mindre areal mod vest og senest lidt i syd. Hele området *hegnes* med stendige, der er nyt bortset fra den vestre del af nordsiden, der er gennemgribende omsat. Den første omtale er fra 1866, da synet beordrede sydsidens stengærde sat om og forhøjet; 1880 ønskede man en fornyelse hele vejen rundt med en fjerdedel årligt. 1904 fore-

slog synet, at udvidelsesafsnittet hegnedes med mur afkløvet kamp med støbt afdækning.¹³

Der er tre *indgange*, dels hovedporten i vest, ud for tårnet, i tilknytning til parkeringsareal ved landsbygaden, dels en låge med jerngitterfløj fra 1972 i sydsiden ved ligkapellet og præsteboligen, dels en indkørsel i nordsiden i forbindelse med materialedepot og det nedenævnte graverhus. Hovedadgangen består af hvidkalkede, murede piller med køreport og fodgængerlåde, hvis jerngitterfløje er tegnet og udført af kunstsmed Hans Rasmussen, Hudevad; hver af de tre fløje bærer et kors, hvor der står henholdsvis ÅK, 1953 og PAX. Sandsynligvis har porten altid været i kirkegårdens vestside; den nuværende placering går tilbage til arealudvidelsen som følge af tårnbyggeriet i midten af 1930'erne, da indgangen blev rykket frem sammen med gærdet. Ved den første omtale 1666, da der indkøbtes kalk og tagsten, synes der at have været en *muret tårnportal*; som sådan nævnes den 1715.¹⁸ 1856¹³ derimod tales om piller, som synet mente burde have tag af sten eller træ for

Fig. 3. Kirken set fra syd. L. Poulsen fot. u.å. KglBibl. - *The church seen from the south before addition of the tower.*

ikke at beskadiges ved dryp fra de hosstående træer (jfr. fig. 3 og 5). 1688¹⁷ anføres, at præsten har betalt to nye flåger med fløje og beslag.

Bygningerne, der knytter sig til kirkegården, er rejst uden for det ældre, indviede areal. I syd et teglhængt, hvidkalket kapel efter tegning 1967 af Vinther og Roldsgaard i Brødstrup; ved den samtidige nedrivning af præstegårdens svinstald udvidedes kirkegården, hvorved kapellet bragtes inden for diget. En stor, ligeledes hvidkalket og teglhængt bygning for graveren, hans kontor og redskaber er efter tegning af J. Malling Pedersen i Vejle 1988 opført på nordsiden mellem kirkegårdsdiget og bækken. †Kapel uden for vestsiden figurerer på kirkegårdskort 1928 og er omtalt 1934,¹⁹ da dets vedligeholdelse efter digets flytning overgik fra kommunen til kirken.

Et fjæltækket og tømret †*klokkehus* op ad kirkens vestgavl blev bygget 1685¹⁷ og synes efter materialeforbruget at dømme at have været en del større end den beskedne afdækning, 1862 kaldet skærm,¹⁹ hvori klokken (s. 4373) hang på

gavlen før tårnets tilføjelse (fig. 2), og som første gang er nævnt 1716.¹⁸

Beplantningen udgøres af unge linde og ahorn langs digerne i vest, syd og øst, mens der i øvrigt står spredte birke. Arbejde på arealet omtales tidligst 1847, da der skulle anlægges en grusgang fra porten til våbenhuset, 1864 kom planering på tale og 1878 *fortov* omkring kirken.¹³ Den nuværende pikstensbro hører sammen med kirkens hovedstandsættelse i 1970'erne. I 1980'erne er nord for kirken indrettet fællesgrav og urneafsnit, mens regulering af kirkegårdens nye del foregår efter plan fra 1974 af V. Rud Nielsen.

BYGNING

Af den oprindelige kirke, der har bestået af kor og skib, er kun langsiderne og triumfmuren i behold. I årtierne før reformationen er der indbygget hvælv i forbindelse med korbuens udvidelse. Antagelig i samme periode er skibet blevet suppleret med en relativ kort vestforlængelse, hvis svære mure røber, at den var tænkt som begyndelse på et tårn. Intet tyder

Fig. 4. Kirken set fra nordøst. Victor Hermansen fot. 1938. - *The church seen from the north-east.*

dog på, at de øvre etager blev virkeliggjort. Våbenhuset ved syddøren er opført 1840 som afløser af et i bindingsværk. Nordre udbygning rejstes 1894 som hjemsted for de sarkofager, der indtil da havde stået i vestafsnittet; dette var i 1770'erne blevet adskilt fra skibet og indrettet som gravkapel for kirkeejeren. Vestafsnittet er efter tegning af Viggo Norn ombygget 1934 samtidig med tårnets opførelse. Orienteringen er praktisk taget solret.²⁰

Ved *afsætningen* er koret gjort næsten kvadratisk, mens skibets indre, hvor langvæggene flugter med korets sidefacader, må have været proportioneret i forholdet 1 til som også registreres andre steder, navnlig ved en række kvaderstenskirker i Gjern herred. Indgangene har siddet nær vestgavlen.

Materialet i den oprindelige bygning er granit, der udvendigt er tilhugget som kvadre, i bagsiden, helt op til murkronen, brugt i markstensens rå form. I korgavlen er stenene ret små og opmuret uden markant lagdeling. Facaderne, hvor adskillige sten, særlig på nordsiden, vidner om brand, er rejst på almindelig skråkantsokkel.

Begge *indgange* er bevaret og i brug, omend i ændret skikkelse. Med støtte i Løfflers og Uldalls iagttagelser synes den oprindelige form at have været indvendig rektangulær, udvendig rundbuet med hjørner af almindelige kvadre og stik af kilesten. Anslagsfremspringene er bort-huggede, hvilket i syd vist er sket efter synets ønske 1888,¹³ i nord ved dørhullets genåbning i forbindelse med den nedennævnte opførelse af nordre tilbygning. Søndre indgang er i vægplanen 213 cm høj og 133 bred, nordre 207x136 cm.

Der er to *vinduer* bevaret, begge i nordsiden og tilmurede, det ene i koret, hvor åbningen udvendig aflæses som en 14 cm dyb niche (103x53 cm) med rektangulær overligger. Det tilsvarende i skibet sidder nær døren og angiver ved sin placering, at der oprindelig har været to i hver side. Muligvis skimtes et på sydsiden. Brudstykke af en rektangulær overligger, der fornylig er fremdraget af kirkegårdsdiget, ligger vest for våbenhuset. Ved begge de nævnte vinduer i nordsiden er lukningen indvendig dækket

af kalkmaleri (s. 4361f.), hvorfor en ændring af kirkens lysforhold må have fundet sted i den seneste katolske tid.

Ændringer og tilføjelser er, ligesom ved de fleste andre kirker, gennemført i betydeligt omfang i slutningen af 1400rne og i årtierne forud for reformationen. Ændring af belysningsforholdene er nævnt ovenfor, og samhørende hermed har antagelig hvælvenes indbygning fundet sted. Mindre forskelligheder lader antage, at korhvælvet har udgjort en entreprise for sig, skibets to fag en anden. Sidste fase af denne senmiddelalderlige byggeaktivitet, der kan tænkes bremset af reformationen, forekommer at være påbegyndelse af et vesttårn.

Korhvælvet, hvis fire halvtensribber er svagt rundede, hviler, som det er sædvane på egnen, på hjørnepiller uden vederlagsmarkering; der er ikke overribber. Tilsyneladende mangler der skjoldbue mod triumfmuren, men omstændighederne godtgør, at den indeholdes i koråbnningens samtidige skalmuring. Kun sjældent er der som her mulighed for at fastslå en sammenhæng mellem triumfbueudvidelse og hvælvindbygning. Yderligere er det som antydning tænkeligt, at tilmuringen af korets nordvindue og den kalkmalede dekoration på nordvæggen har udgjort en tilhørende del af omdannelsen.

Skibets overhvælvning er måske sat i værk, da håndværkerne var færdige i koret. I hvert fald er begge hvælv ottedelte i modsætning til korets krydshvælv, men enkelthederne er i øvrigt tilsvarende. Udover afløb i hjørnerne iagttages i østsiden af det østre fag nogle huller, der nok har været anvendt til reb til en *†messeklokke*. Det er usikkert, om udformningen af nedre del af nordøstre hjørnepille skyldes, at der her stod et *†sidealterbord*, da hvælv blev bygget.²¹

(t) *Vestafsnit*. Efter at hvælvarbejdet i skibet var i gang eller afsluttet, har man taget fat på opførelse af et tårn i vest. Som nævnt er der intet, som viser, at tårnet nåede over skibets murkrone, men afsnittets ringe udstrækning i øst-vestlig retning og dets svære mure, hvor iblandt bemærkes tårnbuens på godt en meter, kan kun forklares med antagelsen af, at det var hensigten at forsyne kirken med tårn. Den om-

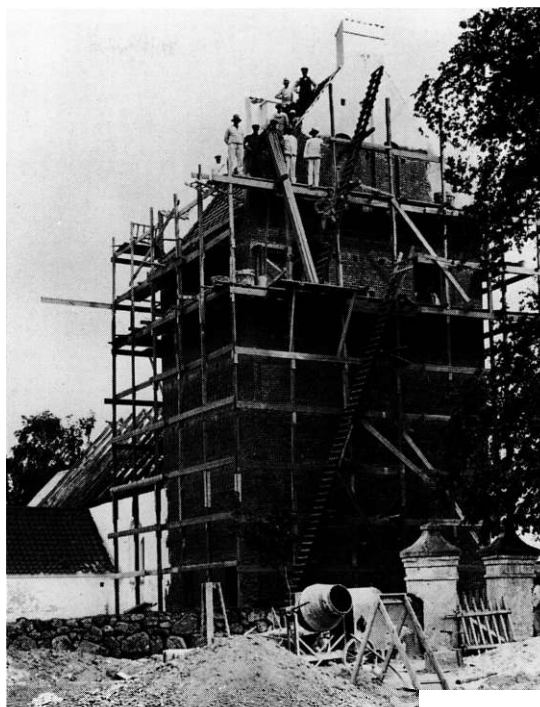

Fig. 5. Tårnet under opførelse. Peder Madsen, Rask mølle, fot. 1934. Lokalhistorisk arkiv, Åle. - *The tower during construction.*

stændighed, at nordre og søndre mure i stor tykkelse kun når op til knap et par meter over gulvet, tyder imidlertid på, at man på et eller andet tidspunkt slog sig til tåls med den udvidelse af skibet, som vestafsnittet gav.

Byggeriet er startet med en syld af store marksten, der giver sig til kende både ude og inde. Herover er lagt nogle skifter af antagelig genanvendte granitkvadre, mens resten er opmuret af munkesten i munkeforbandt. En genembrydning af skibets gav, der gjordes så bred som de vestre hjørnepiller tillod, bragte rummet i sammenhæng med den øvrige kirke. Vestafsnittet blev udstyret med træloft, som i de skriftlige kilder er nævnt adskillige gange, tidligst 1673,¹⁷ før det forsvandt ved nedennævnte ombygning 1934.²² I nord og syd er der relativt store vinduer, som er indsat på synets forlængende 1877 (jfr. s. 4360). Sandsynligheden taler for, at der mindst et af stederne fra begyndelsen

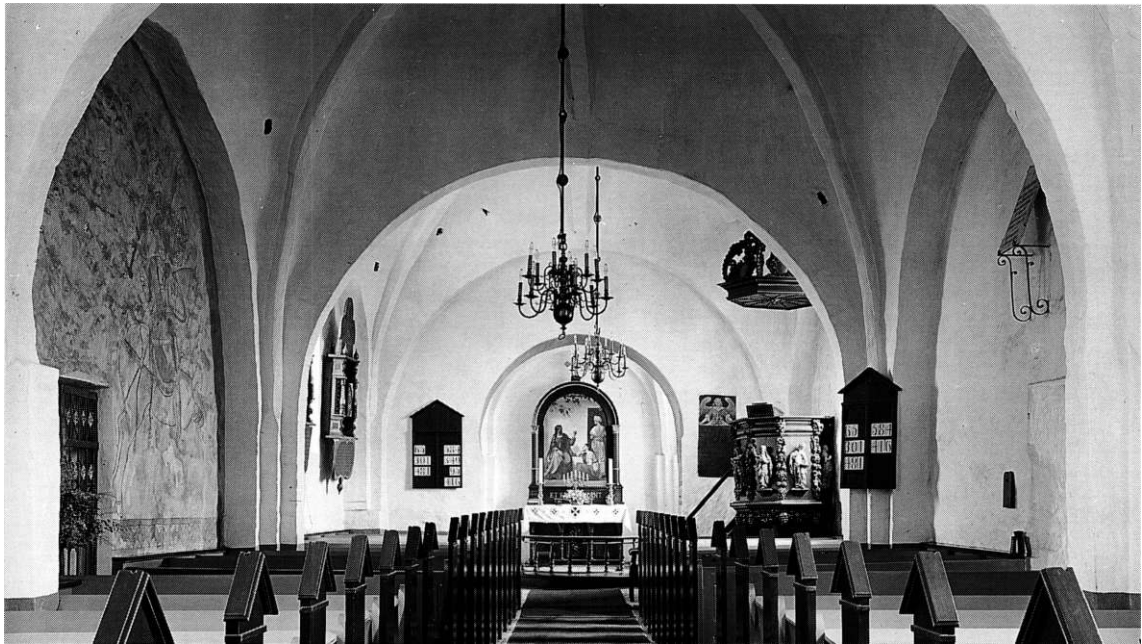

Fig. 6. Indre, set mod øst. Hugo Matthiessen fot. 1938. - *Interior to the east.*

har været et vindue, hvis udformning dog ikke lader sig umiddelbart bestemme.

På vestafsnittets facade, oprindelig i vest, nu i syd (jfr. fig. 1 og 2), står med jernbogstaver og -tal HS EMG 1774, hvilket hentyder til, at kirkeejeren Holger Sehested (s. 4351) nævnte år lod rummet afsondre ved en skillevæg og indrette som gravkapel for sig og sin kone Edel Margrethe Gersdorff (jfr. s. 4379). 1894 blev vestafsnittet inddraget i kirkerummet, og 1934 indgik det i den nedennævnte ombygning i forbindelse med tårnets opførelse.

Våbenhuset, der er rejst af små sten på en fod af granit, er tilføjet 1840,¹³ efter at synene i en årække havde peget på mangler ved forgængerren. Sidefacaderne krones med falsgesimser. Uldall beskrev døråbningen som ellipsebuet foroven, mens den nuværende fladbue måske hænger sammen med det tøndehvælvende loft, som var udført 1894,¹³ samtidig med et tilsvarende

loft i det nedennævnte gravkapel på skibets modsatte side. Det nuværende loft stammer vist fra 1934. Våbenhusets halvrunde vindue med jernstel er sat i på krav fra synet 1857.¹³

†*Våbenhuset* omtales tidligst 1616,²³ da det var »af fjæl« og behøvede reparation. Et af bindingsværk, tre fag langt, med gulv af piksten, rejstes 1673.¹⁷ Det skulle udbedres med nye stolper og loft år 1700¹⁸ og kan være identisk med det, der i 1820'erne²⁴ trængte til istandsættelse og 1840¹³ afløstes af det nuværende.

Nordre udbygning, der vistnok er tegnet af Hector Estrup (1854-1904), er tilføjet 1894 og huser de sarkofager (s. 4378), der indtil da havde stået i Sehesteds ovennævnte †gravkapel. Tanken om at inddrage vestafsnittet i det øvrige kirkerum kom i hvert fald på tale 1869,¹³ måske inspireret fra Tørring (s. 4400), og siden fulgte provsten sagen op; 1891 udarbejdede han en plan for ændring af forholdene. †Pulpituret (s. 4372)

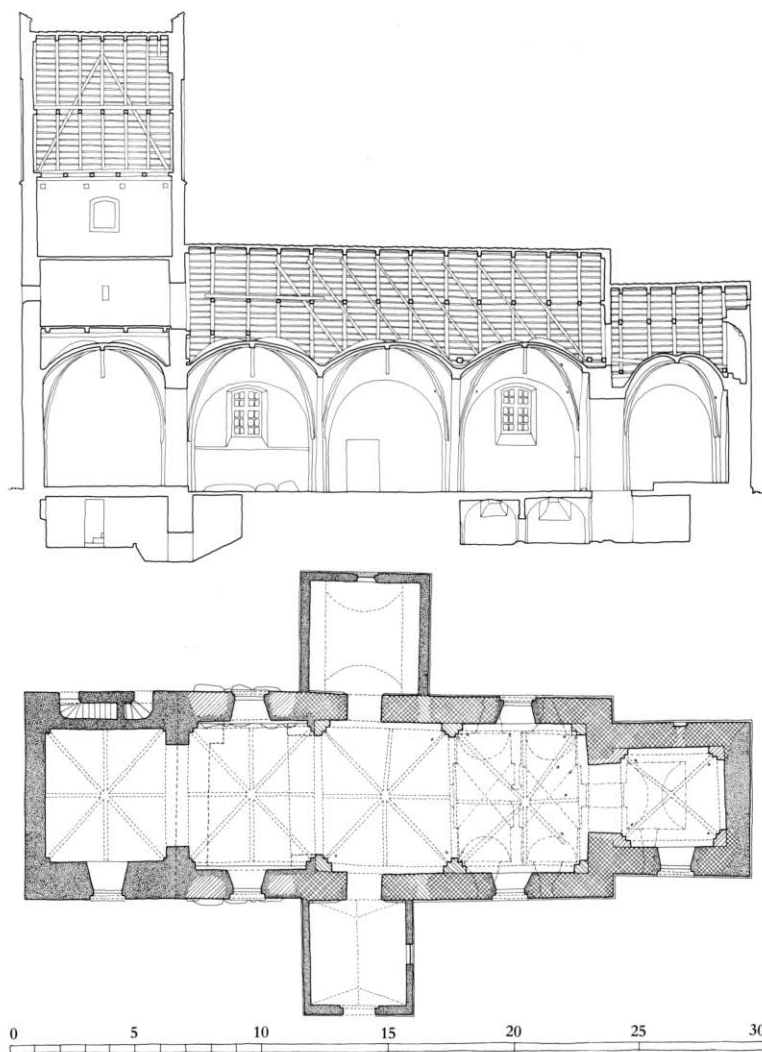

Fig. 7. Længdesnit og plan 1:300. Tegnet med enkelte suppleringer 1995 af KdeFL på grundlag af V. Norn 1934 og Strange Nielsen og Sparre 1970. Under skib og kor er angivet gravrum (s. 4379), på planen tillige kontur af vestafsnittet før ombygning 1934 (s. 4355). - *Longitudinal section and ground-plan.*

var for dårligt og måtte fjernes, mente han, og der kunne vindes mange siddepladser i kirkens vestre del. Hvad angik de to marmorkister, anså han det »for måske naturligt, om der blev bygget et kapel, men dertil kan der næppe skaffes midler«. Dog kunne der måske »skaffes plads (i gravrummet) under kirken, hvor der uden for store udgifter kunne tilvejebringes et smukt og værdigt rum for dem«. I samråd med ministeriet fandt provsten imidlertid udvej for finansiering af et kapel, der skulle ligge på kirkens nordside

og i størrelse svare til våbenhuset. Indgangen skulle være fra kirkegården.²⁵

Da Hack Kampmann, der netop var konstitueret som kgl. bygningsinspektør, fik sagen til udtalelse, bifaldt han forslaget med den ændring, at kirkens norddør blev genåbnet som adgangsvej, og at de to gitterfløje (s. 4378) blev anbragt her. Det var også Kampmann, der anbefalede Estrup som arkitekt på opgaven.²⁶

1894 opførtes den teglhængte udbygning i små sten i krydsforbandt på en fod af granit;

Fig. 8. Indre, set mod øst. Henrik Wichmann fot. 1995. - *Interior to the east.*

langsiderne krones med falsgesimser. I gavlen sidder et rundbuet vindue med farvet glas, der kaster et dæmpet lys ind i rummet; her er hvælvet træloft og siden 1973 gulv af gule mursten.

Det vellykkede *tårn* er kirkens yngste tilbygning, finansieret ved en privat donation²⁷ og rejst 1934 (årstal med jerncifre på vestsiden) efter tegning af den kgl. bygningsinspektør Viggo Norn (jfr. fig. 5). Vestafsnittets samtidige ombygning og tilføjelsen af det store tårnrum betød næsten en fordobling af den plads, der var til rådighed for menigheden. Begge afsnit fik otte delte hvælv i efterligning af skibets ældre. I kælderen under tårnet, der i øvrigt er disponeret på traditionel måde, er indrettet fyrrum og opstillet apparatur for indblæsning af varm luft.

Siden første omtale 1616²³ af *bygningens vedligeholdelse*, synes denne gennemgående at have været god. En tavle på triumfmuren (s. 4373) oplyser, at 1627 faldt hvælvingen »på dette sted« ned. Det er usikkert, om der er nogen forbindelse mellem denne hændelse og det forhold, at østre fags hjørneribbe er gået til grunde på det nederste stykke.

1662,¹⁷ dvs. efter svenskekrigene, udbedrede en muremester Jens Christensen skibets sydvestre hjørne og renoverede gavlen »efter fornødenhed«; også østgavlen, som var »indfalden«, blev »opmuret og forfærdiget«. 1830²⁸ konstaterede synet, at korgavlen truede med at falde ned, og herefter er antagelig iværksat den nymuring, som konstateres i dag.

Fig. 9. Indre, set mod vest. Henrik Wichmann fot. 1995. - *Interior to the west.*

Året efter vestafsnittets inddragelse i kirkerummet ønskede synet den indvendige opgang til loft (utvivlsomt placeret i det forhenværende gravkapel, hvis træloft netop var blevet fornyet) afløst af en udvendig adgang,¹³ hvilket nogle år senere resulterede i en nu tilmuret åbning i korgavlen (jfr. fig. 7 (længdesnittet)). Efter tårnets opførelse 1934 og hvad dertil knyttede sig, gennemførtes en hovedrestauration i 1970erne under ledelse af Strange Nielsen og Sparres tegnestue i Skanderborg.

Gulvet i koret består af gule, ottekantede teglfliser, der inden for skranken er kombineret med små, kvadratiske, røde, udenfor med blågrå; i skib og våbenhus ligger der gule teglfliser, i gangen vekslende med røde og blågrå; i stolesta-

der og tårnrum er der træ. Første omtale af gulve er fra 1673,¹⁷ da stenpikeren ordnede det under stolene i skibets sydside. I forbindelse med opstilling af ny alterskranke (s. 4369) foreskrev synet i 1860erne trægulv indenfor og i øvrigt gule teglfliser eller mursten. Med inspiration fra det netop afsluttede kirkebyggeri i Linnerup (s. 4312) ønskede synet de samme stolestader (s. 4371) foruden murstensfliser.¹³ Efter inddragelse af vestafsnittet fandt en nyordning af gulvene sted, mens udbedring og delvis fornyelse iværksattes ved hovedrestaurationen i 1970erne.

Alle *vinduer* i kor, skib og tårnrum er af træ, fladbuede og indsatte samtidig med tårnets opførelse; 1995 overvejes en fornyelse. Vinduer omtales tidligst i 1860erne, da der dels foregik

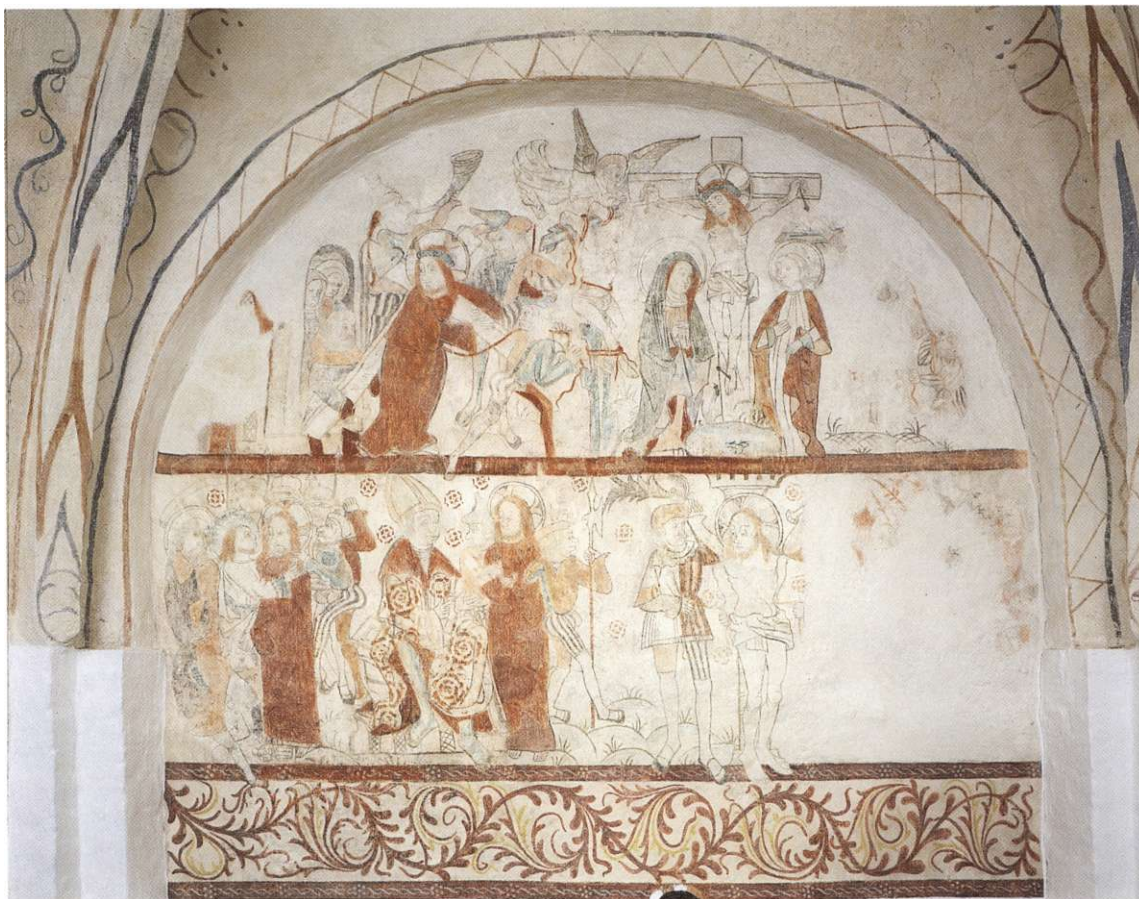

Fig. 10. Kalkmaleri med scener fra Jesu lidelseshistorie udført 1500-25 af »Åleværkstedet« på korets nordvæg (s. 4361). H. Wichmann fot. 1995. - Mural paintings with scenes from the Passion, 1500-25, by the »Åle workshop« on the north wall of the chancel.

en renovering, dels etableredes et i skibets nordside, alle tydeligt med forbillede i de just udførte, usædvanlige, nærmest æselrygbuede i Linnerup (s. 4312, jfr. fig. 2 og 3). Som nævnt blev de tilsvarende vinduer i Åle kirkes vestre ende sat ind 1877.¹³

Tagene, der fornyedes som led i restaureringen i 1970'erne, synes siden 1700'erne at have været som i dag, dvs. bly på koret og tegl i øvrigt.²⁹ Tagmateriale nævnes første gang 1667, da en Jens Andersen omlagde blyet på »altergulvets« (korets) sydside. 1685 skulle sugfjælene fornyes, og samtidig købtes lægter »til tegltaget«; 1690 omtales reparation af ti blybaner på skibet,¹⁷ men 1701³⁰ var skibet teglhængt og har været det siden.

Skibets tagværk er overvejende af eg, stregnummereret fra vest på østsiden. Korets tagstol, der i nyere tid er istandsat gentagne gange, består udelukkende af eg, hvor de ombyttede numre ligeledes er anbragt på tømmerstykkerne østsider.

Opvarmning med indblæst luft besørges af et 1984 fornyet oliefyr i kælderen ved tårnet. En tkakkelovn nævnes 1877;¹³ 1891 var den rød af rust, og provsten beskrev den som »så simpel, som man næppe finder den udenfor en husmandsstue«.²⁵ Efter at være blevet forsynet med kappe flyttedes den 1894 fra skibets nordøstre hjørne til det nordvestre.¹³ 1928¹⁹ anskaffedes en fkalorifer, som blev ændret efter tårnets opførelse og fornyet ved hovedrestaureringen i 1970'erne.

KALKMALERIER

Foranlediget af provsten for Tyrsting og Vrads herreder foretog kalkmalerirestaurator Eigil Rothe i årene 1902-05 undersøgelser i disse herreder.³¹ I forbindelse hermed fandt han i Åle sengotiske hvælvdekorationer, af egnens vanlige, enkle art og farver, både i kor og skib samt en række lidt yngre figurmalerier på nordvæggene her og desuden på korbuens underside. Hovedparten blev restaureret 1905, men malerierne i skibets østligste fag var så medtagne, at de ikke kunne bevares. En indskrift fra 1600rnes slutning øverst på triumfvæggen blev ligeledes overkalket. 1928 foretog Egmont Lind en rensning af S. Jørgen-figuren i skibet, og 1942 fik kormalerierne samme behandling. Under kirkens hovedrestaurering 1972-73 stod Olaf Hellvik for en genrestaurering³² af både hvælvdekorationer og figurmalerier.

1) Fra o. 1500 stammer de ret ens hvælvudsmykninger i kor og skib, korets rigere dekoration antagelig ældst. I begge afsnit er ribberne bemalet med smalle, langt udtrukne sparrer på alle tre sider. Korribberne har nederst et skitseret menneskeansigt bærende spidse eller takkede hovedtøjer (jfr. fig. 10), og på kapperne ledsages de af den velkendte krydsende halvbuefrise med prikker over buespidserne. I sviklernes nederste del er malet en spinkel slyngtråd, der let varieret gentages nederst på ribbeforsiderne i skibets to fag. I hvælvtoppene ses en lille seksbladsroset, i vestfaget dog blot en cirkel med midtprik. I koret ledsages skjoldbuerne af kryds- eller vinkelsmykkede bånd, i de øvrige fag blot af en kantstrib. På korets østkappe (fig. 51) er malet en kraftig, grå dobbeltlilje³³ kontureret med rødt, måske først tilføjet i forbindelse med udmalningen på nordvæggen. Omkring tre af korets hvælvhuller samt i nordøstsviklen i skibets østfag er tegnet runde hoveder med hullerne som gabende mund og med ører eller horn (jfr. fig. 51).

Ifølge Rothe var på den nederste del af østre skjoldbue i skibets østfag med røde, frakturliggende $\dagger$ bogstaver malet »Jhesvs«, hvilket blev overkalket 1905.³⁴

2) I tiden 1500-25 har det såkaldte *Åleværksted*³⁵ udsmykket kirken med rige figurmalerier, først og fremmest på nordvæggene i koret og i skibets to østfag samt på korbuens underside.

På *korets nordvæg* (fig. 10) er en række scener fra *Jesu lidelseshistorie* fremstillet i to ca. 1 m høje zoner afsluttet forneden af en 48 cm bred rankefrise afgrænset af smalle bånd med slyngtråde og prikrosetter. Scenerne følges fra vest mod øst, begyndende med den nedre frise: 1) Judaskysset. Judas, der her undtagelsesvis har glorie, omfavner Jesus, der med venstre hånd sætter øret på Malkus, efter at den bagvedstående apostel Peter just har hugget det af; en rest af sværdet ses over Peters hoved. Nedenfor den væltede lygte. Ved den anden side griber en bøddel fat i Jesus, bagved ses nogle soldater med jernhatte og spyd. 2) Jesus fremstilles for Kajfas. Ypperstepræsten³⁶ sidder på en trone med fremstrakte arme, pegende mod Jesus, der føres frem af to bødler, den ene med hellebard. 3) Hudstrygningen. Jesus, kun iført lændeklæde står foran en søjle. Ved hans ene side holder en kofteklædt bøddel en bladformet svøbe parat til slag, ved den anden side er kun bevaret en hånd og en albue af en bøddel. 4) Motivet næsten forsvundet, men formodentlig Jesus for Pilatus. I øvre hjørne ses blot to ansigter, det ene i profil, samt midtfor en klumpnæse og mund.

Øvre frise: 5) Korsbæringen. Jesus ser bagud mod Simon af Kyrene, der er blevet tvunget til at bære korset. En forangående bøddel trækker i et tov, der er bundet om livet på Jesus. Bagved står to kvinder, der kigger frem fra en dør, samt to bødler, den ene blæsende i et horn. 6) Korsfæstelsen. Jesus, med sært knudrede arme, er ved store nagler ophængt på korset. Nedenfor står Maria med foldede hænder og Johannes, der lægger den ene hånd på brystet. Ved siderne er kun den »gode« røver bevaret, bundet til et grenet korstræ. Over hans hoved svæver en engel. Af den anden røver ses kun lidt af den ene arm bøjet over korsets tværarm. Forneden til højre en lille bøddel. I begge friser er jordsmonnet kuplet og bevokset med små græstotter. I den nedre frise er den frie baggrund udfyldt af skablonerede rosetter; tilsvarende større er påtrykt

Fig. 11. Kalkmaleri, 1500-25, udført af »Åleværkstedet«, på nordvæggen øst for kvindedøren. S. Jørgen med løftet sværd mod den nu forsvundne drage (s. 4363). H. Wichmann fot. 1995. - Mural painting, 1500-25, by the »Åle workshop« on the north wall, east of the women's door. St. George raising his sword against the dragon (now lost).

ypperstepræstens dragt uden hensyntagen til tøjets folder.

På *korbuens underside* er fremstillet to og to helgeninder over en frise svarende til korets, men her med en kraftig tidselranke omvundet en stav. I nordre scene³⁷ står *Maria med barnet* på måneseglen omgivet af en mandorla, hvorpå skjolde, der henviser til Jesu fem sår,³⁸ Maria bærer en krone på sit udslåede hår. I den ene hånd holder hun en pære hen mod det nøgne,

gloriesmykkede Jesusbarn, der rækker hænderne frem mod den. Hendes kjole er stemplet med rosetter på samme vis som set i koret. I de fem asymmetriske skjolde ses foroven et hjerte gennemboret af spydspids, til siderne de to hænder og nederst de to fødder, alle med naglegab. Ved Marias side står hendes mor, *Anna selvtredie* (fig. 13), med en frugt i den ene hånd. På armen holder hun den kronede Maria, der på skødet har det nøgne Jesusbarn, med korsglorie. Over

Fig. 12. Kalkmaleri, fra 1500-25, udført af »Åleværkstedet«, på korbuens søndre vange. Helgeninderne Barbara og Katharina af Alexandria (s. 4363). H. Wichmann fot. 1995. - *Mural painting 1500-25, by the »Åle workshop« on the south jamb of the chancel arch. St. Barbara and St. Catherine of Alexandria.*

Fig. 13. Kalkmaleri, fra 1500-25, udført af »Åleværkstedet«, på korbuens nordre vange. Maria med barnet og Anna selvtredie (s. 4362). H. Wichmann fot. 1995. - *Mural painting, 1500-25, by the »Åle workshop« on the north jamb of the chancel arch. The Apocalyptic Virgin and Child and St. Anne with the Virgin and Child.*

jordsmonnet mellem kvinderne og hen over mandorlaen er malet et stort indvielseskors i form af en firbladsroset.

På korbuens søndre del ses helgeninderne *Barbara*³⁹ og *Katharina af Alexandria* (fig. 12), begge med krone på det gule, udslåede hår. Barbara holder med hånden skjult under kappen en opslået bog, og bagved ses et muret tårn, i hvis vindue er tegnet en alterkalk med oblat ovenover. Katharina holder martyrsværdet i højre hånd; ved foden hendes pinselshjul med knive.⁴⁰ Mellem helgeninderne ses samme store roset som i nord.

På nordvæggen i skibets midtfag er øst for kvindedøren malet en *S. Jørgen* til hest (fig. 11) i

kamp med en drage, der imidlertid ikke ses. Oven over hans hoved er motivet forklaret ved et skriftbånd med sortmalede minuskier: »Sanctvs georgivs miles« (S. Georg, dvs. Jørgen, ridder). Det ca. 260 cm høje figurfelt er forinden afsluttet af en 24 cm bred frise af siksakbånd med halve blomster.⁴¹ Ridderen, der er iklædt pladerustning og jernhat med hagebeskytter, holder et sværd i sin løftede højre hånd, i venstre har han et greb om hestens tøjle; en dolk er ophængt ved livet, på den pansrede fod en spore med stjerne. På den fine saddels tunge, røde betræk er med sort malet et bomærke. Den stejle hest med den flagrende manke har fornemt seletøj med bjælder på bag-

Fig. 14. †Kalkmaleri af himmelborgen (?) og knælende personer. Udført 1500-25 af »Åleværkstedet« på nordvæggen i skibets østfag (s. 4365). Egmont Lind fot. 1905. - †Mural painting of Celestial Jerusalem (?) and kneeling figures, painted 1500-25 by the »Åle workshop« on the east bay of the north wall of the nave.

kroppen, bånd med kvaster og om bringen et snoet bånd med midtplade.

Om bevaringstilstanden 1905 meddelte Rothe, at »dragen, prinsessen og borgen med kongen og dronningen i vinduerne kunne ... akkurat lige konstateres gennem mange, små, løstsiddende levninger«.

Ved restaureringen samme år blev konturerne af rytteren stedvis optrukket og enkelte dele af hesten og af mandens fødder samt en lille del af »mæanderborten« suppleret. Samtidig udbedredes den øvrige del af væggen, der kalkedes »i tone med bunden uden om rytteren,« hvorved dele af motivet blev efterladt uafdækket ligesom ved de senere istandsættelser.

De ovenfor omtalte figurmalerier er alle udført af et værksted navngivet efter kirken.³⁵ Dette Åleværksted, der også har været virksom i Skanderup (s. 2903, Kristus som smertensmand), Stilling (s. 2954), Tamdrup og Østbirk (Vrads herred), knytter sig ved udførelsen af især ansigtstræk og ornamentale detaljer til andre værksteder i kredsen omkring Århus domkirke. Værkstedet karakteriseres navnlig ved tegningen af ansigterne (fig. 15) med de højt optrukne øjenbrynsbuer, der går i ét med de klumpede næser, ved mundene med fremskudt underlæbe og den lille, runde hagetip. Dragtgenivelserne, tydeligt udført efter grafiske forlæg, er periodens vanlige, bødlerne således med strikede hoser og forskelligt farvede ben, og de fornemme klæder, båret af ypperstepræsten og Maria, markeret ved store skabelonrosetter påtrykt uden hensyn til dragtens folder. De anvendte farver, på hvidtekalklag, er rødbrunt og grønt, en del gult samt gråsort; konturerne sorte.

†Kalkmalerier. 1) 1500-25 har Åleværkstedet ligeledes udsmykket nordvæggen i skibets østfag,

Fig. 15. Kalkmaleri af Anna selvtrødie, fra 1500-25, udført af »Åleværkstedet«, jfr. fig. 13 (s. 4364). H. Wichmann fot. 1995. - Mural painting, 1500-25, by the »Åle workshop«. St. Anne with the Virgin and Child, cf. fig. 13.

men resterne var så dårligt bevarede, at man ikke forsøgte en restaurering. Ifølge Rothe af-dækkedes 1905 øst for vinduet »malerilevninger«, der viste, at »hele væggen« havde haft en *dommedagsfremstilling*. Et brudstykke vest for vinduet mente Rothe derfor var de saliges skare uden for himmeriges boliger.⁴² Af et fotografi af den vestre del af væggen (fig. 14) synes at fremgå, at væggen har været bemalet med flere figurscener over hinanden. Foroven ses rester af et kreneleret murparti, hvorover tårn(e) med krydskraverede vinduer, formodentlig himmel-borgen. Ved siden anes måske en dør med dørbeslag og fødderne af en foranstående S. Peter. Herunder ses nogle knælende, glorificerede personer, der holder hænderne foldet i bøn, sammenlagte eller mod brystet. Under en smal, vandret frise under vinduet, skelnes mod vest nogle få rester af S. Mikael *sjælevejer*: den ene vinge, lidt af glorien og hans hånd, der holder vægten. Under vinduets østre del anes en *smørkærningsscene*.⁴³ Ved siden af den cylindriske kerne ses underkroppen af en kvinde med forklæde foran kjolen og med nøgne fødder; bag hende en djævfled med klør. Hele det omtalte parti af væggen er nedadtil afsluttet af en knækbåndfrise svarende til den under S. Jørgen, og herfra er ophængt et folderigt draperi, på en krydsskraveret bagvæg. - Adskillige figurer og ornamentik kunne ifølge Rothe iagttages på skibets øvrige vægflader, men afdækning var umulig, uden at store partier gik med i købet.

2) Fra 1600rnes *slutning* fandtes over triumfbuen på *korets vestvæg* en sortmalet *indskrift* på rød, ellipseformet baggrund: »Sal. 122 cap. 1. v. Jeg glæder mig ved d(em) som ville gaa til Herr(ens) Huus. - Mit Barn! hav stedse Gud for Øjnene og i Hiertet og vogt dig for at du ikke samtykker i nogen Synd eller handler mod (Gud)s B(u)d.« Overkalket 1905.

INVENTAR

Oversigt. Ligesom i hovedparten af områdets kirker er den romanske løvefont også her det ældste inventarstykke. Ingen genstande er i øvrigt bevaret fra middelalderen, men man har dog kendskab til en

Fig. 16. Alterbord og altertavle fra o. 1894, bordet antagelig udført af N. W. Fjeldskov, maleriet af Karen Wiehe, kopi efter A. Dorph (s. 4365f.). - H. Wichmann fot. 1995. - *Altarfrontal and altarpiece c. 1894, the frontal probably made by N. W. Fjeldskov, the painting by Karen Wiehe after A. Dorph.*

†klokke viet til Maria. Fra 1500rnes slutning stammer nogle alterstager med nære paralleller i Røgen. En *†herskabsstol*, en mindetavle fra 1627 og en gravkrypt fra o. 1641 vidner om adelsmanden Morten Pax' tilknytning til kirken gennem hans ejerskab til hovedgården Bjerre. 1645 og o. 1680 har to præster, far og søn, ladet ophænge epitafier med malerier af de respektive familier samt med forskellige religiøse motiver. Af Bjerregårds senere ejere har Oluf Krabbe og hans hustru Ida Sophie Gedde o. 1700 stået for anskaffelsen af både (t)altertavle, prædikestol og fontehimmel (nu lydhimmel) samt for udførelsen af gravkrypt(er). O. 1774 har Holger Sehested til Bjerre og hans hustru Edel Margrethe Gersdorff indrettet eget *†kapel* i kirkens vestende. En gitterdør og de i kapellet stående marmorsarkofager blev o. 1894 flyttet til et nyopført kapel (jfr. ovenfor). Samtidig fik kirken nyt alterbord og altertavle med maleri.

Alterbord (fig. 16), o. 1894,¹³ af eg, svarende til bl.a. dem i Træden (s. 4085) og Nørre Snede

(s. 4231) og formodentlig udført af N. W. Fjeldskov. Bag en trefags, søjlebåret arkade er tre rundbuede fyldingsfelter med skårne motiver: i midtfeltet Jesu monogram, alpha og omega over krydsende tidselranker ligesom i Hammer (s. 4336); i sidefelterne kornaks sammenbundet med vinranker og -klaser. Oprindelig lakeret, 1973 hvidmalet med forgyldte detaljer.

†Sidealterbord, se s. 4355.

†Alterklæder. 1715¹⁸ havde bordet en »forklædning« af rødt plys med »baldyret« våben på. 1841¹³ ønskede man at få et nyt, rødt klæde, antagelig det af rødt silkefløjl kantet med guldgalonier, der fandtes 1862. O. 1887 skulle det forsynes med brede guldgalonier.¹⁹

Altertavlen (fig. 16) er et maleri fra o. 1894, Jesus hos Martha og Maria, signeret »Karen Wiehe.

Fig. 17. *Våbenskjolde fra †altertavle fra o. 1700, henvisende til kirkeejerne Oluf Krabbe og hans hustru Ida Sophie Gedde (s. 4367). Nu i NM. H. Wichmann fot. 1995. - *Coats of arms from †altar-piece c. 1700, referring to the church owners Oluf Krabbe and his wife, Ida Sophie Gedde. Now in NM.

Fig. 18. *Fantasimaske fra †altertavle o. 1700, jfr. fig. 17, 18 (s. 4367). H. Wichmann fot. 1995. - *Mask from †altar-piece c. 1700, cf. figs. 17, 19. Now in NM.

Fig. 19. *Storvinger til †altertavle fra o. 1700 (s. 4366). Nu i NM. H. Wichmann fot. 1995. - *Wings from †altar piece c. 1700, now in NM.

Copi efter A. Dorph⁴⁴. Det er et oliemaleri på lærred, 157x108 cm, indsat i en portalførmegtræsramme med søjler stående på fremspring foran et højt fodstykke. Herpå står med gyldne versaler: »Et er fornødent«. Også bueslagets øverste liste samt det kronende kors er gyldne, rammen i øvrigt hvidmalet som bordet. Istandsæt 1979, maleriet 1982.

Fra den tidligere †altertavle, udført mellem 1697 og 1700, er bevaret nogle senbarokke skæringer (fig. 17-19): To storvinger, en fantasimaske samt to våbenskjolde for Krabbe og Gedde, henvisende til kirkeejeren Oluf Krabbe og hans hustru Ida Sophie Gedde (jfr. gravkrypt og kiste nr. 1, s. 4380f.), der formodentlig har skænket tavlen. De to storvinger (fig. 19), 132 cm høje,

er formet som en langstrakt englevinge, med hoved i profil yderst midtfor og med de volutsvungne bladvinger strakt bagud. Den tykkindede fantasimaske (fig. 18), hvis skæg- og pandelokker løber ud i volutter, har dannet hængestykke under en konsol,⁴⁵ der ses skåret i ét med hovedets øvre del; ialt 19x26,5 cm. De to reliefskårne våbenskjolde (fig. 17), 53x46 cm, har hver en profileret plint, der formodentlig har været anbragt på tavlens fodstykke.

Under en hvid overmaling stafferet med lidt uægte guld er fremdraget de oprindelige farver, overvejende rødt og grønt, på blå baggrund og med gyldne detaljer. De blege englehoveder har røde kinder, masken rød næse og kinder samt sorte øjne. Våbenmærkerne er for Krabbes vedkommende rød bjælke på blåsort bund, Geddes fisk er sort på hvide bølger.

Storvingerne svarer i udformning og skæring nøje til nogle o. 1698 fornyede altertavlevinger i Flade kirke (DK. Tisted s. 986 og 991, note 9), i hvis vinger indgår samme våbener som i Åle. Flades kirkeejere, Oluf Krabbe til Nandrup (i sognet) havde ifølge kontrakt 1698 entreret med billedskæreren Jens Andersen Degnboll i Tisted om udførelsen af en tavle til Flade. Formodentlig har Krabbe anvendt samme mester til tavlen i Åle, efter at han 1697 ved ægteskab havde erhvervet Bjerregård (i Åle sogn) og samtidig patronatsretten til kirken. Da billedskæreren imidlertid var død og begravet 17. december 1700,⁴⁶ må tavlen være udført inden da. Ved et syn 1715¹⁸ kaldes den stadig, ligesom prædikestolen, for ny og stafferet.

Først 1841 omtales den igen og ønskedes da opmålet og »udstafferet af en duelig maler«. 1859 skulle den befæstes forsvarligt. 1861 var bestilt et nyt *†alterbillede*,¹³ der året efter¹⁹ er beskrevet som et oliemaleri af nadverens indstiftelse.⁴⁷ 1891¹³ ønskedes det fornyet, men i stedet anskaffedes en ny altertavle. Delene fra den barokke ttavle findes siden 1910 i Nationalmuseet (j. nr. D 7492).

Altersølv. Kalk (fig. 21), 1767, udført af Hans Nyested, Horsens, og ifølge indskrift bekostet omlavet af hr. Ottesen til Bjerregård.⁴⁸ Den 16 cm høje kalk, med enkelte genanvendte, sengo-

Fig. 20. Berettelsessæt, udført 1863 af Anton Michelsen, København, med oblatdåse af Rasmus Jensen, Horsens (s. 4368). H. Wichmann fot. 1995. - *Chalice for the Sick, made 1863 by Anton Michelsen, Copenhagen, with wafer box by Rasmus Jensen, Horsens.*

Fig. 21. Alterkalk, omlavet 1767 af Hans Nyested, Horsens, med genanvendelse af sengotiske dele (s. 4367). H. Wichmann fot. 1995. - *Chalice, made 1767 by Hans Nyested of Horsens, reusing late Gothic parts.*

tiske dele, har ret flad, sekstunget fod, med lille profileret kant, drevet pyramidalsk, sekssidet op mod de sekskantede skaftled. Under foden ses mesterstempet (Bøje II, 1982, nr. 6160), sat lige under nitterne til en støbt korsfæstelsesgruppe på oversiden. Den 2,2 cm høje gruppe, der muligvis er sengotisk og samtidig med knoppen, viser en Kristusfigur med næsten vandret strakte arme samt sidefigurer stærkt svejende ind mod korset. Den genanvendte, forgyldte knop har seks fremspringende rudebosser med riflede kanter og forsider smykket med minusklerne »ihesvs« på krydsskraveret bund. Både på over- og underside er mellemfaldende, skarpkantet foldeværk med stavværksvinduer. På det store, glatte bæger⁴⁹ er med kursiv graveret giverindskriften:

»Til Livets Drik paa Naadens Bord
Var denne Kirkes Kalk for lille,
Hr. Ottesen til Bjerregaard
En større skulde bruges ville,
Og denne da bekostet giort
Gid hver som drikke skal af den
Af Gud selv lædskes som Guds Ven!«

Disken er udført o. 1800 af Nicolai Brandt, Horsens. Den er flad, glat og forgyldt; 15,5 cm i tv. På fanen et graveret indvielseskors, Georgskors med stråler. På undersiden, der har lille standkant om bundfeltet, er stemplet mestermerket (Bøje II, 1982, nr. 6190).

†*Altersætafsølv*, forgyldt, omtalt i inventarierne fra 1661f.¹⁷

Berettelsessæt (fig. 20), fælles med Tørring kirke,¹⁹ udført 1863 og o. 1900 forsynet med vinbeholder og oblatdåse. Den 11,7 cm høje kalk har enkeltprofileret fod, trompetformet skaft og ret flad, glat knop. Det høje bæger, med mundingsprofil, er prydet med et graveret, latinsk kors med trekløverformede ender. Under bunden fire stempler: Københavns bymærke (18)63, læderet mestermerke ? M i oval, rimeligvis for Anton Michelsen, København (Bøje I, 1979, s. 243), gardeinens, Peter Reimer Hinnerup samt »63« i oval. Disken, med samme stempler som kalken, er 6 cm i tv., flad, på

Fig. 22. Alterstage fra 1500rnes slutning (s. 4369). H. Wichmann fot. 1995. - Altar candlestick from the close of the 16th century.

fanen et graveret cirkelkors med splittede korsarmsender og lille midtroset. I kalkens bæger er indsat en 5,5 cm høj *vinbeholder* med iskruet *oblatdåse* som låg, hvorpå et graveret kors. Under bunden ses tre mesterstempler for Rasmus Jensen, Horsens (Bøje II, 1982, nr. 6276) og to bystempler for Horsens. Opbevares i præstegården til Linnerup, der indtil 1911 var anneks til Åle.

Oblatæske, 1895, 5,5 cm høj, 11,5 cm i tv., cylinderformet med let hvælvet låg hvorpå graveret Kristi monogram mellem A og Q. På siden graveret skriveskrift: »Aale Kirke 1895« og »Et Legeme ere vi mange, thi vi ere alle delagtige i det ene Brød«. Under bunden mesterstempel for Christian Grønlund, København (Bøje I, 1979, nr. 1572), Københavns bymærke (18)95 og gardeinens, Simon Groth, †*Oblatæske* af engelsk tin, formodentlig anskaffet 1862;¹⁹ jfr. dåbskande.

t *Vinflaske*, af tin,¹⁸ tidligst nævnt 1681 og året efter¹⁷ omtalt som foræret af sognepræsten (fra

1670) Rasmus Olufsen (Olsen) Aale (jfr. epitaf nr. 2). En tvinflaske, nævnt 1715, tilhørte Åle, men brugtes både af denne og Tørring (jfr. s. 4413).

Alterkander. 1) 1959, afsølv, med mesterstemplet »V. Lind« og Københavns bymærke (19)59 anbragt under den sekstungede fod og indvendig i låget; 23,5 cm høj. 2) Rimeligvis anskaffet efter synets ønske 1844;¹³ fra Den kongelige Porcelænsfabrik, af vanlig type, sort, med guld kors og -kanter. Nu ude af brug ligesom to tilsvarende *skåle*, fra 1929.¹⁹

Alterstager (fig. 22), fra 1500rnes slutning,⁵⁰ af messing eller lyst malm, nøje svarende til dem i Røgen (s. 3554). De er 37,5 cm høje, har lav, let profileret fod med indknebne led og vulst ved overgangen til skaftet, der består af ægformet led og baluster adskilt afkraveled. Høj jernlysepig. I den flade lydeskål er tre, nu atter lukkede huller. 1862¹⁹ ønskede synet som vanligt stagerne omdannet til »lys eller lamper«. *Syvarmet lysestage*, 1934, med rund, glat fod hvorpå er graveret årstallet og »ES« over Sehestedvåben. Den har spinkelt balusterskaft med flade, greneformede lysearme, der til hver af de to sider tiltager i højden.

†*Messehagler.* En hagel er tidligst omtalt 1661.1681 beskrives den som en gammel »blommet«, rød atask hagel med sølv- og guldknipping.¹⁷ 1854¹³ skulle anskaffes en ny, formodentlig den der 1862¹⁹ bestod af rødt silkefløj med ægte guldguloner.

Alterskranke, 1863-64, bestående af drejede søjler med poleret bøgetræshåndliste, på forkanten en kraftig æggestav. Opstillet i halvrundbue foran alteret; søjlerne hvidmalede.

*Døbefont*⁵¹ (fig. 23), romansk, af grå granit, kummen isprængt sorte korn, foden mere fin-kornet og lidt mørkere grå; ialt 75 cm høj. Den store kumme, 70 cm i tv.m., er på den nedre halvdel kraftigt afsmalnende mod foden. Med issen i højde med den 12-13 cm brede mundingsflade er hugget fire store og grove mandshoveder, ca. 25 cm høje, 12-15 cm brede og ca. 10 cm i relief. De har små, halvkugleformede øjne i ret dybe, cirkulære hulninger, meget lang næse og vandret mundstreg; panden er ganske lav. Un-

der hvert af hovederne ses en lodret stav i fladt relief. Det nordøstvendte hoved er smallere end de øvrige, desuden kraftigt behugget og ødelagt foroven, så øjne og pande er forsvundet, formodentlig en skade stammende fra fontens tidligere anbringelse i korbuen. Fodens lave monolit, hvis særprægede profil kan minde om Vitved-fontens (s. 3033), består af en lille rundstav som overgang til et skråt, hulet led, hvorunder kraftig vulst hvilende på en kvadratisk plint, der er let hulet ind mod vulsten. Både form- og stenhuggermæssigt forekommer foden at være af en højere kvalitet end den grofthuggede kumme, hvilket kan tyde på, at de to dele er udført af forskellige hænder. - 1877 stod fonten bemalet med oliefarve, der skulle afrenses 1888f.¹⁹

1862 var fonten opstillet i koret, men ønskedes året efter flyttet hen til nordre korbuevange og »indføjjet« så meget i »pillen«, at den ikke rakte længere ud end fruentimmerstolene.¹⁹

O.1972f. flyttet til nuværende plads i skibets nordøstre hjørne.

Dåbsfad, af kobber, omtalt 1862,¹⁹ 49,5 cm i tv.m., den indre, 6 cm dybe, udhamrede skål 20,5 cm i tv.m.; den brede fane er glat med lille, ombukket rand. †*Dåbsfad*, af messing, nævnt 1715-19.¹⁸

Fig. 23. Romansk døbefont af granit (s. 4369). H. Wichmann fot. 1995. - *Romanesque font of granite.*

Fig. 24. Lydhimmel, o. 1700, formodentlig udført af Arent Friderichsen Slache, Horsens (s. 4370). H. Wichmann fot. 1995. - *Sounding-board c. 1700, probably made by Arent Friderichsen Slache, Horsens.*

Fig. 25. Prædikestol, fra o. 1700, antagelig udført af Arent Friderichsen Slache, Horsens (s. 4370). H. Wichmann fot. 1995. - *Pulpit, c. 1700, probably made by Arent Friderichsen Slache, Horsens.*

Dåbskande, af engelsk tin, o. 1862¹⁹ udført af »Hans Høy«, København, hvis stemplede versaler⁵² ses på forsiden af den flade hank; ca. 25 cm høj. Kandestøberens vanlige type, bl.a. som den i Vrads (s. 4170), med pæreformet korpus og hulet hals.

Fontehimmel, se lydhimmel s. 4370.

Prædikestolen (fig. 25), fra o. 1700 eller kort herefter - 1715 er den omtalt som ny ligesom altertavlen¹⁸ - er udført af en billedskærer præget af Horsensbilledsnideren Peder Jensen Koldings værkstedstradition, formodentlig Arent Friderichsen Slache.⁵³

Stolen, af eg, har fem fag bestående af glatte planker med pådylede, kraftigt profilerede postament- og gesimslist. På alle hjørner er anbragt svære, skårne frugtophæng endende i en stor vindrueklase. I storfelterne står fritskårne figurer på lille konsol, der er smykket med reliefskårne blade på den skrå forside. Midtfor ses den velsignende Kristus med verdenskuglen (korset herpå nyt), flankeret af evangelisterne, fra øst Mattæus, Markus, Lukas (fig. 27) og Johannes, alle med bog og iført kjortel og kappe med dybe, huljærnsskårne folder. Alle figurerne er udført efter samme forlæg som anvendt 1703 på henholdsvis altertavle og prædikestol i Vejlbys kirke (Vejle amt). På gesimshjørnerne er påsat de respektive evangelisttegn (fig. 26), længst mod øst en kraftig roset. Under postamenthjørnerne er store vindrueklaser hvorimellem hængestykker med bladværk og blomster i kraftigt relief.

Lydhimlen (fig. 24) er samtidig med prædikestolen, men har muligvis oprindelig tjent som fontehimmel, idet synet 1716 og igen 1719¹⁸ bemærkede, at stolen er »uden krone«, men at fonten havde »en ny krone over«.⁵⁴ Den svarer i øvrigt både til Vejlbys⁵⁵ fontehimmel og den i Østbirk fra 1706, rimeligvis udført af Slache, og er opbygget traditionelt efter Peder Jensen Koldings skema.⁵⁶ Den er af eg, sekskantet, med kraftigt profileret gesims med glatte lister og kronet af en åben baldakin dannet af fem kvindelige hermebøjler, hvis bagudrettede vinger foroven samles om en midtstolpe. Denne bærer en akantusbladsmykket konsol for de bruske

bøjler omkring ophængningsstangen. Sidernes topstykker består af hvælvede, blodomkransede ovaler flankeret af bruskede vinger og kronet af høje topspir. Lydhimlens underside har cirkulært midtfelt med relief af et englehoved omgivet af tolv flammestråler.

Efter restaurering 1980 fremtræder stol og himmel som oprindelig uden staffering, som nævnt 1719,¹⁹ men med den naturlige, afblegede træfarve på skulptur, liste- og snitværksprydelser og med en brun farve som baggrund. De nyere, afrensede farvelag bestod af en hvid overmaling, hvorover lå en gul egetræsådring ledsaget af slagmetal forgyldning; hertil hørte en ultramarin farve på himlens underside. Øverst fandtes en brun farve med let staffering med guldbronze. - 1894¹⁹ var himlen blevet malet og prædikestolen sænket. 1980 blev himlen sænket, og stolen fik ny bærestolpe og trappeopgang langs triumfvæggen.

Stolestaderne er i hovedsagen fra 1870,¹³ da synt ønskede samtlige stole fornyet i lighed med Linnerups (s. 4322). De glatte, svejfede gavle med påsat drejet knop foroven blev ved hovedrestaureringen 1973 afkortet i højden, ryglænene i begge sider og sæderne øget; enkelte nye udførtes efter samme model. Nu hvidmalede, oprindelig egetræsmalede. - *tStoleværk* er tidligst nævnt 1620 (se nedenfor) og 1673;¹⁷ 1715¹⁸ omtalt som malet. 1862¹⁹ omfattede det 10 stader på mandssiden og 13 på kvindesiden. Da vestkapellet 1894 blev inddraget i kirkerummet opstilledes syv nye, plane l'gavle⁵⁷ med tagformet topstykke, og tilsvarende gavle blev anbragt foran de ældre (jfr. fig. 6). Både de nye og »forstykkerne« fjernet 1973.

tHerskabsstol, fra o. 1620,⁵⁸ da Morten Pax til Bjerre (jfr. s. 4351) efter anmodning fik kongelig tilladelse til at få nogle særlige stolestader til sig selv, sin hustru og sine folk i sin sognekirke, da han »i langsommelig tid ingen stolestader har haft«. Lensmanden på Silkeborg Christen Holck og Århusbispens Jens Gjødesen skulle ved første lejlighed begive sig til Åle og udvise de stolestader, som han havde brug for. Den egentlige herskabsstol, muligvis en *pulpiturstol*, der var indrettet i skibets østfag, er tidligst omtalt ved et

Fig. 26. Markusløven, fra prædikestol o. 1700, jfr. fig. 25 (s. 4370). H. Wichmann fot. 1995. - *The lion of St. Mark, from the pulpit c. 1700, cf fig. 25.*

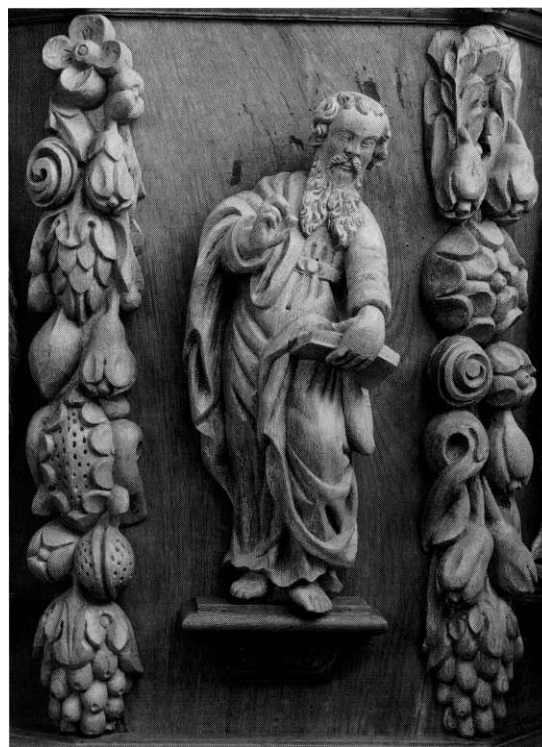

Fig. 27. Evangelisten Lukas, fra prædikestol o. 1700, jfr. fig. 25 (s. 4370). H. Wichmann fot. 1995. - *St. Luke the evangelist, from the pulpit c. 1700, cf fig. 25.*

Fig. 28. Lysekrone 1894, af messing, ophængt i Sehesteds kapel (s. 4372). H. Wichmann fot. 1995. - *Brass chandelier 1894, suspended in the Sehested chapel.*

syn 1715.¹⁸ 1841 trængte loftet over den »lukkede stol« til reparation. Da Bjerregårds ejer 1850 ikke kunne fremvise nogen ret til at have »den høje, lukkede stol ved opgangen til koret«, burde den ifølge synets mening fjernes og erstattes af to stole lig med kirkens andre.¹³

†*Skrifte-* og †*degnestol*, begge maledes, er tidligere omtalt 1715.¹⁸ 1862 havde de som vanligt plads på hver side af alteret. Året efter ønskedes de forsynet med nye gardiner. Begge stole fjernet 1887. Til præsten skulle da anskaffes en mindre lænestol, og til degnens offer skulle anbringes et bræt i korbuen.¹⁹

Armstol til præsten, antagelig fra 1926,¹⁹ med lille, skåret ornament på rygbrættet. I korets sydvesthjørne.

Pengebøsse, o. 1860, af jernblik, konisk, med pengetræt på låget; nu egetræsmalet. Ude af brug, tidligere anbragt inden for syddøren (jfr. fig. 6).

†*Pulpitur*, i skibets vestlige del,²⁵ over Sehesteds †kapel, først nævnt 1860,¹³ da to søjler

skulle fornyes. Det gav 1862¹⁹ plads til omtrent 50 personer og blev 1891²⁵ beskrevet som næppe mandshøjt. 1870¹³ blev de fire bærende piller bragt i flugt med hinanden og gjort ensartede; samtidig fornyedes trappen i syd. Fjernet 1934.

†*Pulpiturstol*(?), se †herskabsstol ovenfor.

Orgel, 1991, med 12 stemmer, to manualer og pedal, bygget af Th. Frobenius & Sønner, Kgs. Lyngby. Disposition: Hovedværk: Principal 8', Gedakt 8', Oktav 4', Rørfløjte 4 Spidsfløjte 2', Mixtur III. Svelleværk: Gemshorn 8', Fløjte 4', Principal 2', Kvint 1', Sesquialtera II. Pedal: Subbas 16'. Facaden udgøres af fire harpeformede pibefelter. Lysegrå bemaling, stafferet med italiensk rød. I tårnrummet. †*Harmonium*, omtalt 1908.¹⁹ †*Orgel*, 1934, med seks stemmer, bygget af Th. Frobenius & Co., Kgs. Lyngby. Disposition: Quintatøn 16', Principal 8', Gedakt 8', Spidsfløjte 4', Rauschquint II, Cimbél III; oktavkoppel, svelle, tutti. Pneumatisk aktion, keglevindlade. Den enkle facade med uindrammede attrappiber af sølvbronzeret zink var uden tvivl tegnet af arkitekt Norn. På podium i tårnrummet, med sydvendt spillebord.

Ny *salmenummertavle* til ophængningstal af metal; på triumfvæggen. En †*tavle* til skyde-numre blev o. 1889¹⁹ anskaffet til anbringelse ved korbuen i stedet for en mindre (jfr. fig. 6). Dens talbrikker opbevares nu i fyrrkælderens.

Kirkestævnetavle, af sortmalet træ, 24x16,5 cm, med dobbelttunget top hvori lille, gennembrudt halvbue; hvid skrift: »Kirkestevne«. Ophængt i våbenhuset.

Kirkens *belysning* er udført 1972-73 efter tegning af restaureringsarkitekterne. Tre meget store jernkranse, 2,8 m i tv., hver med 16 cylinderformede glas, er ophængt i skibet; i koret en krydsformet jernkonstruktion med glas som ovennævnte.

Lysekroner. 1) (Fig. 28), 1894, af messing, med to gange seks lysearme, cylinderskaft med ringe samt listetværdelt hængeskugle; herpå er gravet et Sehested-våben flankeret af initialerne »K. S.« og »E. B.« samt ovennævnte årstal. Ophængt i nordkapellet. 2-3) To ens kroner, ligeledes fra 1894,¹⁹ med to gange seks småkvistede arme, skaft med kugle- og balusterled samt stor

hængekugle med knop og ring, er nu ude af brug og anbragt på loftet.

†*Ligbårer*. 1661 fandtes to gamle ligbårer, 1681 kun én, der to år senere omtales som forrådnet.¹⁷ 1719 var en bære anbragt i våbenhuset.¹⁸

Klokke. »omstøbt Aar 1934 Af De Smithske Støberier i Aalborg«. Reliefindskrift om halsen i to linier, afgrænset af dobbeltlister. Det nedre skriftbånd har ovennævnte indskrift, det øvre en latinsk indskrift, som har stået på †klokke nr. 1, jfr. ndf.; 88 cm i tv. I vuggebom af støbejern, i klokkestol fra 1934, af fyr.

†*Klokker*. 1) Middelalderlig, med latinsk indskrift med »munkebogstaver«, dvs. minuskier, der ifølge DaAtlas 1768⁵⁹ var: »hæc campana pertinet ad ecclesiam Ale. Ave Maria«. (Denne klokke tilhører Åle kirke. Hil dig Maria). Søren Abildgaard gengiver 1773 indskriften lidt anderledes: »Ave Maria ista campana pertinet ecclesie

Fig. 29. Mindetavle 1627 for redningen af Morten Pax til Bjerregård efter hvælvnedstyrtning (s. 4373). H. Wichmann fot. 1995. - *Memorial tablet 1627 commemorating the rescue of Morten Pax of Bjerregård after the collapse of a vault.*

Fig. 30. Mindetavle o. 1866, over Niels Veste Vesteresen, såret ved Dybbøl 18. apr. 1864, †18. aug. 1866 (s. 4374). H. Wichmann fot. 1995. - *Memorial tablet c. 1866 to Niels Veste Vesteresen, wounded at Dybbøl 1864, died 1866.*

Ale«. Den hang da ved kirkegavlen under et tag, 1862 kaldet »Skjærm«,¹⁹ jfr. s. 4353. Omstøbt 1866.¹³

2) 1866,¹³ støbt af J. Stallknechts jernstøberi i Horsens.⁶⁰ Ifølge Uldall hang den 1889 på en sådan måde uden på den vestre gavl, at den ikke kunne nøjere undersøges.

GRAVMINDER

Mindetavler. 1) (Fig. 29), o. 1627 over Morten Pax til Bjerregård (jfr. †herskabsstol og gravkrypt). Rødbrun kalksten, 108x53 cm, på hvis øvre trediedel er malet en engel, der med udbrede arme illuderer at holde en skrifttavle nedenfor. Englen har horgult hår og bærer gul kjortel med hvid krave og foer. På skrifttavlens top er malet en fjedret dobbeltvolut, nederst et lille, hjerteformet, gult bladornament hvori en

frontal maske. Den gulmalede frakturindskrift, på en kun sporadisk bevaret sort bundfarve, omfatter foroven et forklarende bibelcitát: »Hand skal befale Sine Engle om dig at bevare dig paa alle dine veye, de skulle bære dig paa Hender, at du skalt icke maa sche Støde din fod paa en Steen. Psal. xcl« (11-12). Herunder: »Anno 1627 den 11 iulii fait Hverlingen (hvælvingen) Ned paa dette sted offver Edle og welbr. (dvs. velbyrdige) Marten Pax til Bierre, Som dog nesten udskad underlig (dvs. ved et under) blef bevaret. Soli deo gloria« (d Gud alene æren). Renset og voksbehandlet 1972. Indsat i triumfmurens sydlige del ved prædikestolen, jfr. s. 4358).

2) (Fig. 30), o. 1866, over »Niels Veste Vesteren, født i Aale den 4. Jannuar 1838, saaret ved Dybbel 18. April 1864, laa paa Lazareth i Flensborg til 18. August 1865, død paa Garnisons Lazareth i Kjøbenhavn 18. August 1866. Fred være med dit Støv og Hæder med dit Minde.« Indskriften står med fordybet, gylden antikva på en hvid marmorplade, 60x43 cm, der på de tre øvre sider er indfattet i grenlignende ramme, i de øvre svikler egeblade i relief. Nu opsat på nordkapellets sydvæg, men oprindelig over skibets syddør støttet af to volutsvungne jernbøjler (jfr. fig. 6). Over pladen var anbragt en blad- og blomsterkrans af metal, nu henlagt i gravkrypt. Kransen har omsluttet et daguerreotypi af afdøde i uniform.

To næsten ens *præsteepitafier* (fig. 31-32), afeg, med portrætmalerier af familierne, det ene opsat 1645 over Oluf Rasmussen Samsing, død 1659 efter mishandling af polakkerne (jfr. s. 4351), det andet o. 1680 over hans søn Rasmus Olufsen Aale, død 1721. Begge epitafier er ligesom oprindelig ophængt på nordvæggen på hver side af vinduet i skibets østligste fag.

1) Det ældste (fig. 32), med malet årstal 1645, har rektangulært midtfelt omgivet af tandsnitramme og flankeret af to søjlestillinger med postament og gesimsstykker i renæssanceformer, prydet med henholdsvis løvemasker og englehoveder.⁶¹ Bag de fritstående søjler er rammeværket prydet med fladsnitsslyngbånd. På det tynde gesimsbræt står et tunget udsavet top-

stykke, og under det ligeledes spinkle fodbræt er anbragt et udtunget, plant hængestykke, afskåret i den ene side (jfr. nedenfor). Epitafiet har bevaret sin ene, østvendte storvinge, der består af et udsavet cirkelfelt med bueformede udløbere foroven og -neden (jfr. staffing); det nederste antagelig beskåret. Den anden vinge er overflyttet til det yngre epitaf, formodentlig i forbindelse med dettes udførelse. Både spor i det ældre epitafs rammeværk og det malede, nu delte bibelcitát på de to vinger bekræfter den omtalte, oprindelige udformning af epitafiet.

Oprindelige indskrifter, malerier og snitværkets staffing er bevaret, dog er topstykkets til dels ødelagt. Istandsættelser er foretaget 1870, 1910 og 1972f., jfr. nedenfor.

Indskriften i hængestykket står med gylden fraktur på sort bund: »Her neden for Huiler Hæderlige oc Vellerde nu Salige Mand Her Oluff Rasmussen Samsing.« Født i Aarhus 1597, blev student 1618, hører (dvs. lærer) i Medelfart skole 1622, skolemester smst. 1625, kapellan til S. Knuds kirke i Othense og sognepræst til Aale og Tørring kirker 1627. Kom samme år i ægteskab med hæderlig og gudfrygtig her hos hvilende salige kvinde Maren Staffens dater, f. i Medelfart 1609. De levede sammen i (32) år og avlede (4) søn(ner) og (6) døtre. Han døde 16(59) d. (14. aug.) og hun 16(76) d. (29. sept.) »Gud giffue dennem Samptligen en Glædelige Opstandelse. Amen«. - Præstens dødsdato samt børnenes antal er malet af en anden hånd end den øvrige skrift; præstekonens dødsdato er tilføjet af en tredje hånd.⁶²

Det velbevarede midtbillede (fig. 34), 72x44 cm, på træ, viser en særpræget krucifiksfremstilling oven over brystbilleder af præstefamilien. Den hvide Kristusskikkelse, med flagrende, hvidt lændeklæde, er ophængt på et sortmalet anker, hvorom snor sig en slange med et æble i gabet,⁶³ symboler på syndefaldet og håbet om opstandelse ved Kristus. Foroven hænger grønne grene med røde frugter omgivet af sorte skyer. I baggrunden anes en by under en lysere himmel.

Under forgrundens brunligt bakkede jordsmon ses den sortklædte præstefamilie, alle med

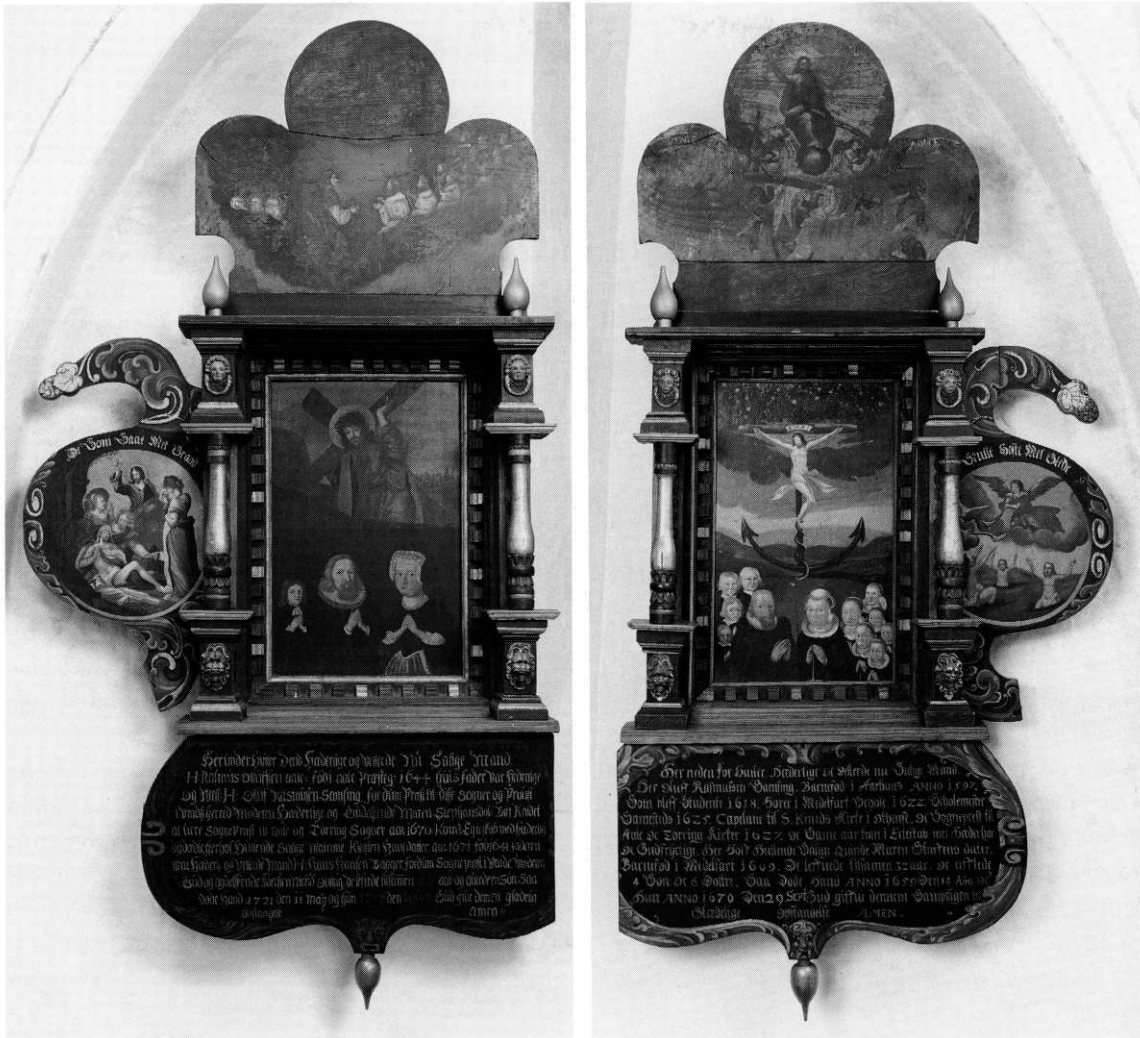

Fig. 31-32. Præsteepitafier over (nr. 1; til højre) Oluf Rasmussens Samsing, 1645, og (nr. 2) over hans søn Rasmus Olufsen Aale, o. 1680, begge med familie (s. 4374f.). H. Wichmann fot. 1995. - *Wall monuments of two parish priests, father and son, Oluf Rasmussen Samsing, put up in 1645, and Rasmus Olufsen Aale, in c. 1680; both with families.*

lys lod, grå eller blå øjne og gulligt hår, samt med fingerspidserne samlet til bøn. Præsten, der er i ornat med hvid pibekrave, har let bølget hår, overskæg og bredt hageskæg. Hans hustru bærer hvidt hovedtøj, hvis sidebukler lader tindin-gehåret synligt; under den opstående halskrave anes et hvidt halslin. Bag manden står de fire sønner, ensklædte med hvide kraver, og bag kvinden de seks døtre med kraver som mode-rens og bånd over det glatte hår. Oven over mandens hoved står »48«, over kvindens »36« og over den ældste datter »15«, en aldersangi-

velse for de pågældende, overensstemmende med det formodede udførelsesår, »1645«, der er malet på fodbrættets overside; ved siden heraf står »Opfr(isket) 1870«.

Bemalingen på de to ens storvinger (hvoraf den ene som nævnt er overført til det yngre epitaf) består af en barok bladranke, foroven endende i vindrueklase, omkring et cirkulært midtfelt; farverne er grå, hvid, sort og guld på mørkegrå bund. Motivet på det ældre epitafs oprindeligt vestvendte storvinge (nu på epitaf nr. 2) er Lazarus' opvækkelse (fig. 33), en per-

Fig. 33. Maleri af Lazarus' opvækkelse, fra epitafnr. 1, 1645, antagelig o. 1680 overført til epitafnr. 2, jfr. fig. 31 (s. 4375). H. Wichmann fot. 1995. - *Painting of the Raising of Lazarus, from wall monument no. 1, 1645, probably transferred c. 1680 to wall monument no. 2, cf. fig. 31.*

sonreduceret, spejlvendt kopi efter et stik af Jan Muller efter Abraham Bloemaert.⁶⁴ På den østre vinge er malet en fremstilling af to basunblæsende engle, der vækker de nøgne sjæle op af gravene. De respektive, men nu på hver sit epitaf malede frakturindskrifter over cirklerne lyder: 1) »De Som Saae Met Graad« - 2) »Skulle Høste Met Giede«, et citat fra Sl. 126,5.

På det stærkt medtagne topstykke er malet Kristus som verdensdommer, siddende på regnbuen og med fødderne på jordkuglen. Ved siden samt nedenunder anes hvidklædte engle, der med ryggen mod hinanden henholdsvis skubber de (forsvundne) frelste mod paradiset, og med hævet sværd jager en brun djævel, der bærer en nøgen skikkelse, ind i røde flammer.

1910⁶⁵ blev epitafiet istandsat⁶⁶ og snitværkets 1870 »opfriskede« staffering⁶⁷ rensat og udbedret. Søjleskafter, drejede knopper, løve- og englehoveder blev forgyldte i stedet for den tidligere guldbronze. Tænderne i midtfeltets ramme står gyldne og søvlaserede, de mest fremsprin-

gende lister blåhvide. O.1972 atter rensat og lettere istandsat.

2) Det yngre epitaf (fig. 31), fra o. 1680, udført som en kopi af ovenstående, nr. 1, adskiller sig kun ved mindre, snedkermæssige detaljer fra dette. På hængestykket ses ligeledes en efterligning af bladkransen, med maske, omkring den gulmalede frakturindskrift: »Her under Hviler dend Hæderlige ...« etc. Rasmus Olluffsen aale, f. i aale præstegård 1644, hvis far var Olluf Rasmussen Samsing, fordum præst til disse sogne og provst i Vradtz herred, moderen hæderlige og gudelskende Maren Stephansdat(ter). Blev kaldet at være sognepræst til aale og Tørring sogne 1670. Kom i ægteskab med hæderlig og dydædle herhos hvilende salige matrone Kiersten Hansdatter 1671, f. 1641, faderen var Hans Hansen Bagger, fordum sognepræst i Varde, moderen Kiersten Nielsd(atter) Obling. De levede tilsammen (31) år og avlede en søn. Han døde (1721) den (11. May) og hun (1702) den (14. Jun.).

Midtfeltets maleri (fig. 35), 71,5x46,5 cm, på træ, er tværdelt. På den øvre halvdel ses Korsbæringen, på den nedre præstefamilien. Kristus, i brun kjortel og rød kappe, står bøjet under korsets vægt foran en rødmeende aftenhimmel. Ved den ene side ses Golgatha med de tre kors, i baggrunden Jerusalem. Herunder er på mørk baggrund fremstillet hoftebillede af den sortklædte, bedende præstefamilie. Hustruen, der fremtræder mest dominerende med sit uforholdsmæssigt store, velnærede ansigt, bærer sort hovedtøj, kniplingsbesat ved pande og tindinger. Kjolen, der lader halsen fri, er kantet af hvidt, hvorover et guldhalsbånd; de hvide underærmer har kniplingsmanchetter. Hendes hvide, gennemsigtige forklæde er kantet med prydbånd. Ægtemanden er i ornat med stor pibebrave. Han har gråblå øjne, langt, lyst hår og kraftigt fuldskæg. Bag ham ses den lille søn, med mørkere lokket hår og brune øjne. Han har hvid kniplingshalsklud og tilsvarende manchetter. Både drengens og moderens alder samt dragtmæssige detaljer taler for, at maleriet er udført o. 1680. - Vedrørende vingen, se ovenfor under epitafnr. 1.

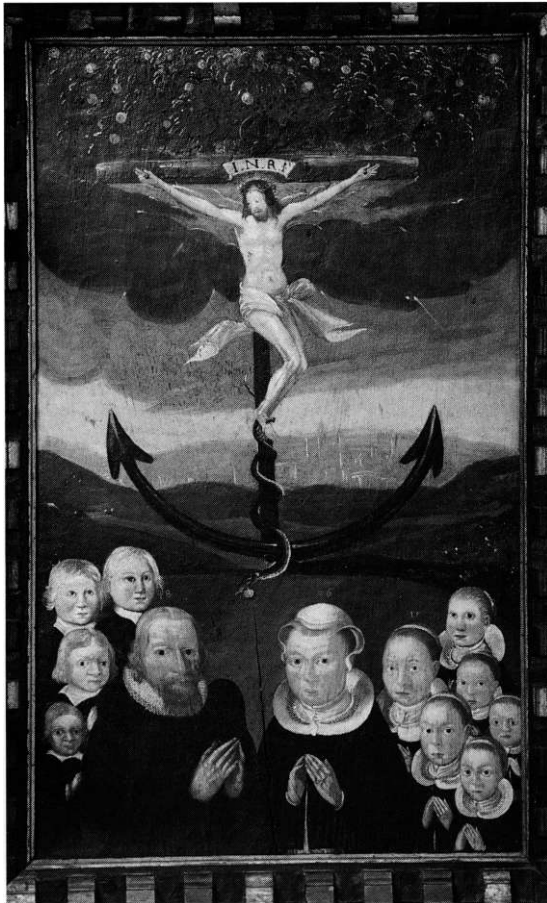

Fig. 34. Maleri fra epitafnr. 1, 1645, over sognepræst Oluf Rasmussen Samsing og familie, jfr. fig. 32 (s. 4374). H. Wichmann fot. 1995. - *Painting on wall monument no. 1, 1645, to pastor Oluf Rasmussen Samsing and his family, cf. fig. 32.*

Fig. 35. Maleri fra epitafnr. 2. o. 1680, over sognepræst Rasmus Olufsen Aale og familie, jfr. fig. 31 (s. 4376). H. Wichmann fot. 1995. - *Painting on wall monument no. 2, c. 1680, to pastor Rasmus Olufsen Aale and his family cf. fig. 31.*

Topfeltet har en stærkt ødelagt fremstilling fra Johannes Åbenbaring 4. kap., antagelig udført efter et forlæg som i Frederik II.s bibel.⁶⁸ Den knælende evangelist, i rødbrun kappe, ses med fremstrakte hænder mellem de to rækker af hvidklædte og kronede, harpespillende ældste, i brunlige skyer. Hovedparten af den venstre ældsterække er forsvundet ligesom Guddommen, der har været malet på det øvre buebræt, 1910 erstattet af et nyt.

Snitværkets staffering, »opfriskningen« 1870, en udbedring 1910 samt en lettere istandsættelse 1971⁶⁹ svarer til det, der er foretaget med nr. 1.

Som ovenfor omtalt tyder flere forhold på, at sønnen har ladet faderens ene epitafievinge overflytte til sit eget epitaf,⁷⁰ ligesom han har ladet faderens hængestykke beskære. - Det er rimeligvis begrundet i ophængningen, fordi der kun var plads til to vinger på de murstykker, der var til rådighed på væggen her. Epitafierne er tidligst omtalt her 1862¹⁹ og endnu 1889 (Uldall). 1908¹⁹ lå de i »kapellet«, men krævedes da af synet restaureret og ophængt, hvilket skete 1910 ved Niels Termansen.

Gravsten (fig. 36), o. 1631 (?), meget nedslidt, med rester af indskrift med reliefversaler over en

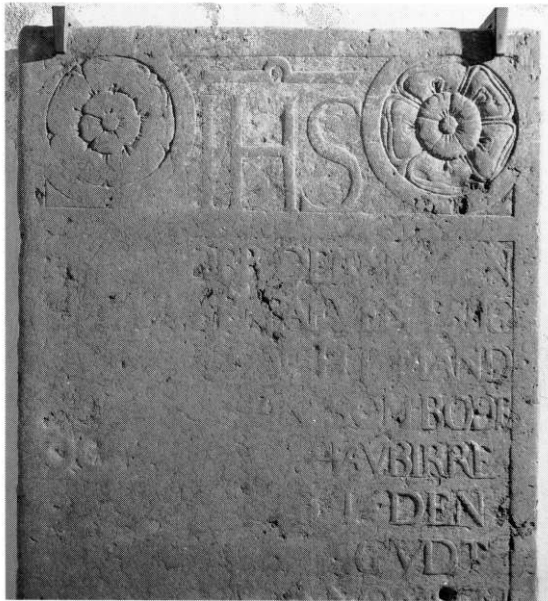

Fig. 36. Den øvre del af gravsten fra o. 1631(?) over en mand fra Havbjerggård (s. 4377). H. Wichmann fot. 1995. - The upper part of a tombstone to a man from Havbjerggård, died 1631 (?).

anonym »echte mand«, som boede (i) Havbirre(gård), død (16)31(?).⁷¹ Rødlig kalksten, 157x78x12 cm, med en ca. 4 cm bred, glat ramme. I hvert af stenens hjørner en stor roset, mellem de øvre et Jesumonogram, mellem de nedre et symmetrisk bomærkeskjold med initialerne »NI«. Opstillet mod østvæggen i nordre kapel.

Gravkapel for Holger Sehested og hustru Edel Margrethe Gersdorff 1894 indrettet i en nyopført, nordre tilbygning (jfr. s. 4356), der har afløst familiens nedlagte *†*kapel fra 1774 i kirkens vestende (jfr. s. 4356 og 4379). Til det nye kapel er overført den oprindelige gitterdør, de to sarkofager og en mindetavle. Jfr. i øvrigt lysekrone nr. 1.

Den tofløjede *gitterdør* (fig. 37), af smedejern, fra o. 1774, er ved dobbelte tværbånd delt i tre felter. Både i top- og fodfelter sidder krydsbånd, der midtpå har påsatte, rudeformede rosetplader. Fløjenes høje midtparti er delt af lodrette, runde stænger og har både foroven og -neden en ensartet, spinkel dekoration af ovaler med rosetplader som de førnævnte samt lange flamme-

jern. Mellem stængerne er anbragt metalbogstaver, de ovennævnte gives initialer »HS« og »EMG« under hvælvede, bladkransede metalplader med deres respektive våbener, malet med de rette heraldiske farver på brun bund. Initialer, rosetplader og våbenrande er uægte forgyldt. En kraftig, fliget låsekasse sidder på østre fløj.

I kapellet står to tæt sammenstillede, næsten ens *sarkofager* (jfr. fig. 38) af norsk (Gjellebæk) marmor, fra 1700rnes sidste fjerdedel. De er hver især samlet af ialt 17 stykker, dvs. dækplade og kortender hver af ét stykke, langsiderne hver af tre og soklerne tilsvarende ialt af 8 stykker. Sarkofagerne har kraftigt profilerede sokler, plane, let skrå sider og plan dækplade med nedre, spinkel profil; alle led har lille fals som hjørnemarkering; midtpartiet på hver af langsiderne er skudt lidt frem som en art risalit, de flankerende sider og kortenderne er desuden smykket med et forsænket bånd omkring glat midtfelt. - Den ældste og højeste sarkofag står ved østvæggen.

1) For Edel Margrethe Gersdorff, †1778; ingen indskrift, men se mindetavle nedenfor. Sarkofagen er 109,5 cm høj, 258,5 cm lang og 135 cm bred. På østre langside er et cirkelfelt med flad ramme omkring hendes monogram »EMGS«, i relief, dannet af store skønskriftsbogstaver. På vestre langside et tilsvarende, stort cirkelfelt med to sammenstillede, ovale våbener (alliancevåben) for Sehested og Gersdorff, begge med hjelmtegn.

2) For Holger Sehested, †1811; ingen indskrift. Sarkofagen er 104 cm høj, 255 cm lang og 134 cm bred; tilsyneladende udført efter nr. 1, men på ukendt tidspunkt. På langsiderne tilsvarende cirkelfelter som på nr. 1, mod øst med Sehested-våben (uden hjelmtegn), i kraftigt relief, mod vest hans kronede monogram »HS« i relief.

1894 var sarkofagerne opstillet på et lavt flisepodium rykket ud til hver af kapellets langvægge. 1973 blev de istandsat ved Vitus Nielsen⁷² og flyttet nærmere sammen på det fælles, flade flisegulv.

Mindetavle, o. 1800, over Edel Margretha Gersdorff, *9. apr. 1734, †21. febr. 1778. »Hendes liv var ærefuldt, fordi religion, klogskab og

oplyst dyd gav det ære, ... en sørgende ægte-
mand, Holger Sehested, kongelig mayestæts
kammerherre og sex sørgende børn maatte væ-
modigen begræde, at hun ikke mere levede for
dem ...». Indskriften afsluttes af et sørge- og
trøsteværs, underskrevet af »Niels Sehested«, en
søn.

Indskriften er antagelig overført (dog med en-
kelte mangler og fejl) fra en *†kisteplade*, en »gan-
ske liden udstaferet blikplade med opskrift«, der
ifølge den daværende degn⁷³ tilsyneladende har
været anbragt på kisten ved begravelsen
16. marts 1778.

Sort, poleret kalkstensplade, 94x49 cm, med
fordybet versalindskrift, der har spor afforgyl-
dning. I kraftig, profileret og umalet egetræs-
ramme. Ophængt på kapellets vestvæg.

†*Gravkapel* for Holger Sehested og hustru

Fig. 37. Smedejernsdør fra o. 1774 til Sehesteds kapel
(s. 4378). H. Wichmann fot. 1995. - *Wrought-iron door,*
c. 1774, to Sehested's chapel.

Fig. 38. Udsnit af Sehesteds kapel 1894, med mar-
morsarkofager for Edel Margrethe Gersdorff, †1778
(til højre) og Holger Sehested, †1811(s. 4378). Hugo
Matthiessen fot. 1938. - *Section of Sehested's chapel*
1894, with marble sarcophagi to Edel Margrethe Gersdorff,
died 1778 (to the right) and Holger Sehested, died 1811.

Edel Margrethe Gersdorff var o. 1774 indrettet i
vestenden af skibet (jfr. s. 4356), adskilt herfra
ved en skillevej, hvori ovennævnte smede-
jernsgitterdør. I rummet var anbragt ægtepar-
rets to marmorsarkofager, hendes mod nord, og
ud herfor, på vestvæggen, var ifølge Løffler
1877 anbragt en mindetavle over hende. 1894¹⁹
blev kapellet inddraget i kirkerummet og gitter-
dør, sarkofager og mindetavle overført til et nyt
kapel i nord (jfr. s. 4378).

Flere *gravkrypter* er i 16- og 1700rne indrettet
under koret og skibets østligste del (jfr. fig. 7).
Den tidligste efterretning herom stammer fra
7. jan. 1641,⁸ da Morten Pax til Bjerre, †1647⁷⁴
(jfr. s. 4351, †hershabsstol og mindetavle 1627)
fik tilladelse⁷⁵ til at indrette sin egen (†)begrav-
else i kirken, dog skulle den forfærdiges på
hans egen bekostning »på de steder, hvor det var
uden skade for kirken« og herefter vedligeholde
den. Det vides ikke, hvilken afkrypterne det har
drejet sig om, men måske den under koret. An-
dre krypter (nr. 2 og 3?) er senere taget i an-
vendelse af medlemmer af slægterne Unger og

Fig. 39. Gravkrypt nr. 2, set mod syd, med kiste nr. 1 for Oluf Krabbe til Bjerre, †1728 (s. 4381). H. Wichmann fot. 1995. - *Crypt no. 2, seen to the south, with the copper coffin no. 1, of Oluf Krabbe of Bjerre, died 1728.*

Krabbe til Bjerre. - Ifølge Abildgaard sås der 1771 indvendig over døren til Krabbes åbne begravelse våbener for Gedde og Krabbe. Krypten under koret har tilsyneladende (senere?) været benyttet af præstefamilier.⁷⁶ Oprydninger og istandsættelse af krypterne er foretaget 1934-36 og 1972.

Krypten under koret (nr.1) er overdækket af tøndehvælv og har ventilhul mod syd. Gulvet er det oprindelige, lagt med munkesten. Nedgangen både hertil og til de øvrige krypter er ad en stige gennem en dobbeltlem, af eg, indpasset mellem egebjælker nedlagt i korgulvet og med lemmenes vestender lidt indskåret i kortrinsbjælken.

Krypterne (nr. 2 og 3 fra øst) under skibets østligste fag fremtræder siden 1972 med ens rum overdækket af tøndehvælv (jfr. fig. 39); de har hver et ventilhul til henholdsvis nord og syd og er adskilt ved en nord-sydgående skillevæg. Rum nr. 2 havde tidligere en kun ca. 60 cm høj

åbning i vest, der imidlertid blev gennembrudt 1934, for at man i rum nr. 3 kunne anbringe de ophobede, sørgelige rester af kister og deres indhold, både fra rum nr.1 og 2, med undtagelse af kiste nr.1 (jfr. ndf.), der forblev i rum nr. 2. Herefter blev åbningen tilmuret, men atter åbnet 1972 for en undersøgelse af rum nr. 3; også dette havde i den søndre del munkestensgulv. I den nordlige del fandtes fire sten, der formodentlig har dannet fundament for kryptens første kiste. I vestvæggen er en tilmuret åbning, der måske har ført ind til endnu en †krypt. - Efter undersøgelsen blev opmuret et buestik i åbningen mellem krypt 2 og 3.

Mindst 38 personer har været nedsat i krypterne at dømme efter antallet af fundne kranier. Ud over de to bevarede kister (jfr. ndf.) var det kun muligt at rekonstruere to fyrretræskister af enkel form, med plane sider og tresidet låg. Hovedparten af de løsrevne kistedele var affyr, enkelte af eg. I krypt nr. 3 kunne man under opfyldet fastslå de ældste kisters placering. Der var ialt otte, affyr,⁷⁷ stillet tæt sammen, så de fyldte hele rummet. - 1934 havde man fundet ialt 11 kisteplader (jfr. ndf.), hvoraf én tilhørende kiste nr.1 blev genanbragt her, de øvrige ti blev sammen med enkelte kistebeslag opsat på store, indrammede træplader, der ophængtes i tårnrummet; senere flyttet til gravkrypterne. Vedrørende løsfund af kistebeslag m.m. se s. 4385.

Fig. 40. Barnekiste nr. 2, af eg, fra 1700'erne (s. 4382). H. Wichmann fot. 1995. - *Child's oak coffin, 18th century.*

Kister. 1) (Fig. 39) med kisteplader, 1728, for Oluf Krabbe,⁷⁸ herre til Bierre, Hastrup og Skaarup gaard, kgl.maj.s etats- og justitsråd, født på fædrengården Damsgaard 14. nov. 1656, kom i ægteskab første gang 1685 med jomfru Margrethe Svigtenberg og avlede med hende fire børn, to sønner og to døtre; anden gang 5. nov. 1697 med jomfru Ide Sophie Gedde, datter af salig kancelliråd og amtmand Knud Gedde og fru Leene Catrne(!) Kaas til Hastrup og avlede i samme ægteskab femten børn, otte sønner og syv døtre. Død på Bierregaard 28. maj 1728, 72 år, 6 måneder og 2 uger gl.

Oval, let hvælvet *kisteplade* (fig. 46b), af tin, nu 22x25,5 cm, indskriften graveret med kursiv, navnene med store versaler. Rammen forsvundet, bortset fra lille bladstump. Anbragt på kistelågets hovedende. På lågets fodende en oval *kisteplade* (fig. 42) aftin, 16x10 cm, i støbt bladramme, hvori indgår vindrueklaser og foroven to putti, der holder oliegrene. Indskrift med graveret kursiv:

»Stat Her og Skue En Adels
mand af Gam(m)el Byrd og Stam(m)e
Som dyd og øre Kronedt Kand
her under Jorden Bramme
Guds Sande frygt hans glæde Bar
Hand Kongen troelig tient
For Landets Gafn hand Omsorg Bar
og hver oprigtig Meende
Hand var af Sind Ret eye from
Retfærdig Uden Liige
Hand aldrig Naar hand feldte
Dom fra Rættens Wilde Viige
Nu hviler hans dend Dyre
Siæl I Himlen tryk og Rolig
Hans Been de her Beva(res)
Vel I Denne Kaabber(bolig).«

Den barokke *kobberkiste* (fig. 39) er trapezformet, 235x109-89 cm og højest ved hovedenden, 70 cm, ved fordenden 64 cm. Den plane lågplade, 187x60-55 cm, har inden for en ophøjet randliste foruden de ovennævnte kisteplader været prydet med et ca. 94 cm højt krucifiks, med trekløverformede ender, hvoraf der nu kun ses aftrykket. Af den støbte $\dagger$ Kristusfigur er bevaret en 12 cm lang højrearm. Underdelen af kisten, låget og lågpladen er kantet af blystøbte

Fig. 41. Blystøbt engelhoved på hjørne af kiste nr. 1, jfr. fig. 39, fra o. 1728 (s. 4382). H. Wichmann fot. 1995. - Head of angel, cast of lead, on the corner of coffin no. 1, cf. fig. 39, c. 1728.

Fig. 42. Kisteplade på kiste nr. 1, jfr. fig. 39, for Oluf Krabbe til Bjerre, †1728 (s. 4381). H. Wichmann fot. 1995. - Coffin plate on coffin no. 1, cf. fig. 39, of Oluf Krabbe of Bjerre, died 1728.

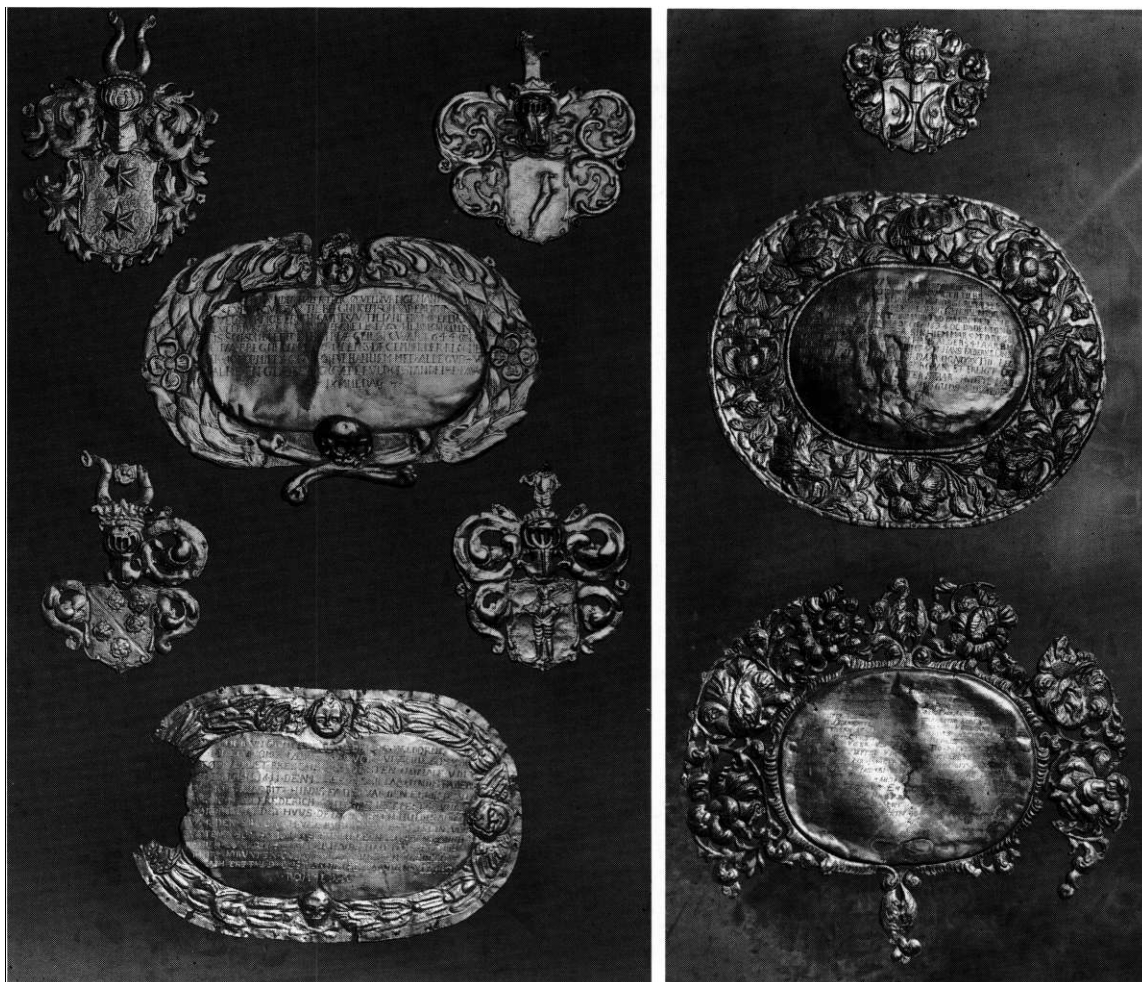

Fig. 43a-b. Kisteplade og beslag. Victor Hermansen fot. 1936. a. Foroven nr. 1, for Ejler Qvitzow, †1661. Herover våbenskjolde for Qvitzow og Pax. b. Nederst nr. 2, for jomfru Anne Marie von Qviterine, †1671. Herover våbenskjolde for Qviterine(?) og Puttenen(?) (s. 4383). - *Coffin plates and mounts, a. At the top no. 1, to Ejler Qvitzow, died 1661, and above the coats of arms of Qvitzow and Pax. b. Below no. 2 to Anne Marie von Qviterine, died 1671, and above it the coats of arms of Qviterine(?) and Puttenen(?)*.

44a-b. Foroven a, nr. 3, for Rudolf von Unger, †1676. Herover våbenskjold for Unger. Nederst b, nr. 4, for Helena von Guttatarn, †1681 (s. 4383f.). - *At the top no. 3, to Rudolf von Unger, died 1676. Below no. 4, to Helena von Guttatarn, died 1681.*

lister med stiliserede blade, og tilsvarende er pånippet kistens hjørner og midten af hver langside. På hjørnerne sidder blystøbte englehoveder (fig. 41). To store jernbærehanke ses på hver langside, én på kortsiderne, alle med reliefstøbte bagplader, afbly, med bladornamenter. På hver af langsidernes hulled er malet to nu ret ødelagte, hjelmmede våbener, og på lågpladens hjørner er malet kerubhoveder.

Kisten, der tidligere havde været brudt op og flere prydnamenter fjernet eller sønderbrækket, blev restaureret o. 1938 af Peter Linde og herefter anbragt på svejfedes træbukke. De frønnede rester af en trækiste blev fjernet, men skeltdelene forblev i kisten.

2) Barnekiste (fig. 40), fra 1700rne, afeg, trapezformet, 100x55-40 cm, højest ved hovedenden, 47-39 cm. Den barokprofilerede kiste har

ingen spor efter beslag eller beklædning, dog er lågets nederste profilliste sortmalet. Ny lågplade anbragt ved istandsættelsen 1972. På en bund af høvlspåner lå det lille, antagelig balsamerede lig. Der fandtes tøjrester, silkesløjfer m.m. Kisten blev fundet i vestligste krypt, hvor den stadig står.

Kisteplader. 1) (Fig. 43a). 1661. Eyler Qvidzav til Bregnholm, søn af Erich Qvidtzav(!) til Tandervp og fru Mergrete Pagx til Bregnholm, født i Fyen på Geilskov 1644, død på Bregnholm 3. dec. 1661 klokken 10 formiddag.

Oval kisteplade af messing, 28x45 cm, med graveret versalindskrift, indrammet af drevet bladkrans, der foroven fortsætter i stort, vinget englehoved og til siderne afbrydes af firblad; forneden er pånittet et kranium over krydslagte knogler. Hertil hører to små, drevne *kistebeslag* (fig. 43a), våbenskjolde for Qvitzow, 30x22 cm (to stjerner) og Pax, 25,5x23,5 cm (oprejt gedebuk).

2) (Fig. 43b). 1671. Jomfru Anne Marie von Qviterine, født i »det breslaische første domme vdi Slesigen« 13. sept. 1611 på hendes fars gård Stragbitz. Hendes far var Frederich Qviterine, jægermester under »cordinal(!) af det hvvs Dedericisten«, hendes mor fru Reginne von Puttenen. Hun døde i Horsens 26. marts 1671.

Oval kisteplade af messing, 30xca. 45 cm, med graveret versalindskrift, i drevet bladramme, hvori der foroven og til den ene side (den anden ødelagt) indgår et vinget englehoved, forneden et lille kranium over knogler. Hertil hører to små, drevne *kistebeslag* (fig. 43b), våbenskjolde for Qviterine?, 26x18 cm (tre og to roser) og Puttenen?, 24,5x21 cm (harniskklædt mand med hellebart).

3) (Fig. 44a). 1676. Rvdolf von Vnger til Biere,⁷⁹ kgl. maj.s »bestalter maior til hest vnder det loflig general maior Sandberigs regimentte«, født på sin fædrenergård Willerop 14. dec. 1634, død i Tønder 23. marts 1676 på sin hjemmarch med regimentet fra Michelboreg;⁸⁰ 41 år, tre måneder og ni dage gl. Har været i fædrelandets tjeneste undet militsen i 19 år og nogen tid. »Legemet her til muld oc iord forgaar, et erligt oc dydigt navn hannem efter staar,

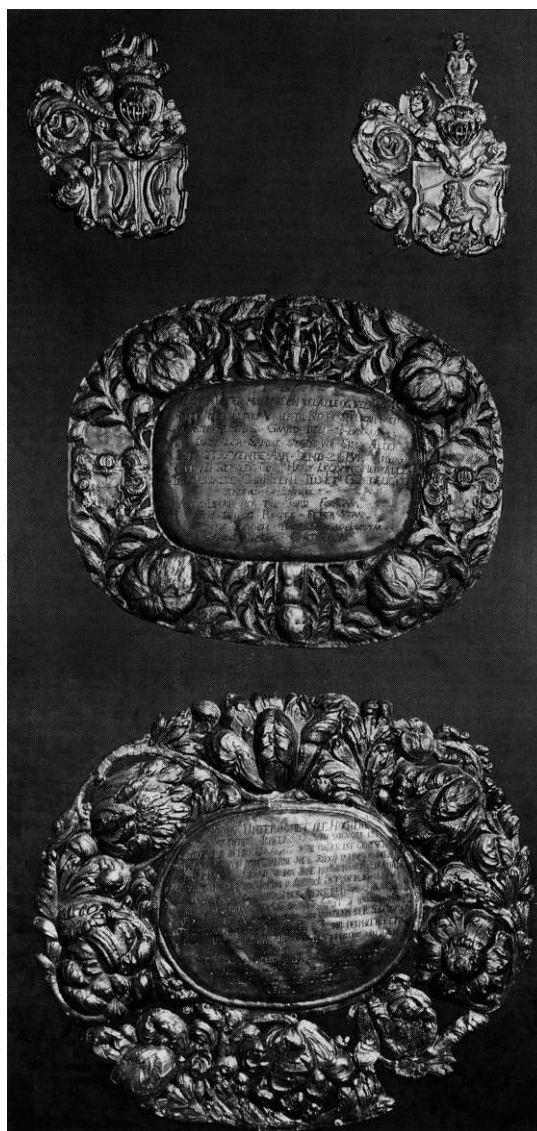

Fig. 45a-b. Kisteplader og beslag, a. Foroven nr. 6, for Johan Rudolf Unger, †1696. Herover våbenskjolde for Unger og Liebreich(?). b. Nederst nr. 5, for Berte Maria von Unger, †1688 (s. 4384). Victor Hermansen fot. 1936. - *Coffin plates and mounts*, a. At the top no. 6, to Johan Rudolf Unger, died 1696. b. Below no. 5, to Berte Maria von Unger, died 1688.

indtil hand af iorden skal opstaa, med Gvds vdvalde evig ære faa«.

Oval, let hvælvet kisteplade af messing, 50x60 cm, med graveret versalindskrift, i ramme med store, drevne og punslede blomster

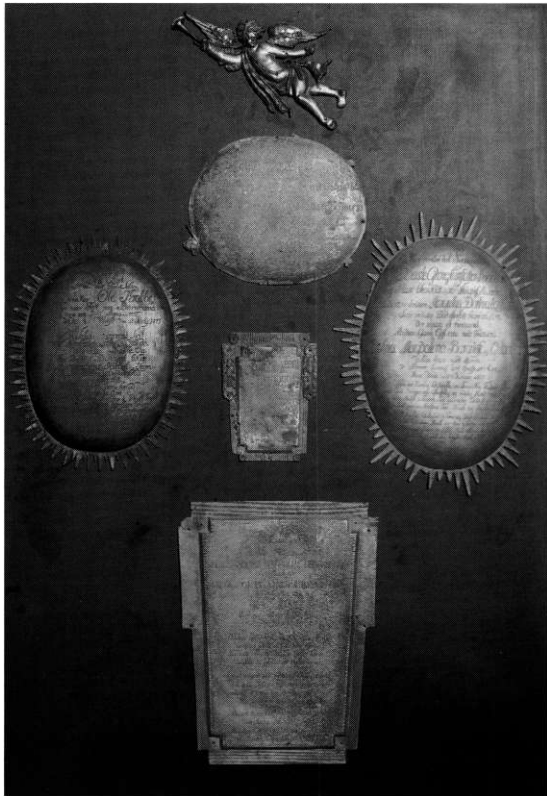

Fig. 46a-f. Kisteplader og beslag, a. Allerøverst basunengel (s. 4386). b. Øverst, fra kiste nr. 1, for Oluf Krabbe, †1728 (s. 4381). c. Til venstre, nr. 7, for Ole Krabbe, †1773. d. I midten, nr. 9, for G. C. S. (Krabbe), †1796. e. Til højre, nr. 8, for Georg Christoffer Krabbe, †1787. f. Nederst, nr. 10, for Sophie Magdalene Gyldenchrone, †1799 (s. 4384f.). Victor Hermansen fot. 1936. - *Coffin plates and mounts, a. Cherub, b. At the top, from coffin no. 1, to Oluf Krabbe, died 1728. c. On the left, no. 7, to Ole Krabbe, died 1773. d. In the middle, no. 9, to G. C. S. (Krabbe), died 1796. e. On the right, no. 8, to Georg Christoffer Krabbe, died 1787. f. At the bottom, no. 10, to Sophie Magdalene Gyldenchrone, died 1799.*

mellem bladranker. Hertil hører et *kistebeslag* (fig. 44a), nu 19,5x22 cm, et drevet våbenskjold med hjelmklæde (hjelmtegnets øvre del afbrækket) med Ungers mærke, to jagthorn.

4) (Fig. 44b). 1681. Fru Helena Fon(!) Gvttat-tern, salig oberst Johan Liebreichs til Sønderst-hofvet«, født i den frikejserslige rigsstad Breslav 28. nov. 1616. Hendes far var Friderich Fon(!) Gvttater til Strachvits, velbestaltet jægermester hos »cardinal af det hws Diderichsten« (jfr. nr.

2), hendes mor fru Regina Fon(!) Pvttnern af det hus Sachervits. Har levet i et kærligt ægteskab med ovenbemeldte hendes salige herr (Johan Liebreich) i 21 år og otte uger, velsignet med en datter. Levet i enkesæde i ti år »ringer« ni dage, †7.jan. 1681 hos sine børn på Bierre. Herefter citat fra Sl. 4,9 og 2. Tim. 1,12.

Oval kisteplade af messing, 57x66 cm, indskriften med graverede versaler, i drevet og punslet bladramme med store barokblomster; nedre del afbrækket.

5) (Fig. 45b). 1688. »Jomfer« Berte Maria v. Unger, født på Biere 6.juli 1672, hendes far var Rudolf v. Unger, kgl. maj.s velbestaltede major til hest, hendes mor Helena Julliana v. Liebreich. †26.jun. 1688 om aftenen kl. 10 hos sin kære mor på Biere, 15 år, 11 måneder, 2 uger og 4 dage gl. Afsluttende ønsker om ro for legemet og en ærerig opstandelse.

Oval, let hvælvet kisteplade af messing, 56x65 cm, i drevet og punslet ramme med store barokblomster. Indskriften, på tysk, graveret med versaler, navn med store skønskriftsbogstaver.

6) (Fig. 45a). 1696. Johan Rvdolf Vnger til Bierre, født på sin fædrenegård 30. maj 1675, død smst. 28. marts 1696, 21 år gl.

Oval, let hvælvet kisteplade af messing, 57x47 cm, indskriften med graverede versaler, i drevet og punslet ramme med bladranker og store barokblomster. Foroven et lille cirkelfelt med Kristus på korset flankeret af kviste, forneden et tilsvarende felt med timeglas over kranium samt til siderne det fædrene og mødrene våben, Unger (to jagthorn) og Liebreich(?) (stående løve med løftet højre pote med kugle). Hertil hører to *kistebeslag* (fig. 45a), drevne våbenskjolde for Unger og Liebreich(P), defekte, ca. 28 cm høje.

7) (Fig. 46c). 1773 eller 1787? »Æreminde over« junker Ole Krabbe, født på Bierregaard 29.jul. 1756, død i Weyle 1.jun. 1773. »Da Solen nærmed Sig Til Krabens(!) Poli-Høyde, Wor Salig Krabbe Sig For Dødens AnKomst bøyde, Men Krabens(!) Him(m)el-Tegn Han nu har under Fod, Og lever Saligt hist, Da lorden han Forlod«. - »Den afdøde Salige Forblev i Weyle

Fig. 47. Kistebeslag fra 16-1700erne (s. 4385). H. Wichmann fot. 1995. - *Coffin mount from 17th-18th century.*

Fig. 48. Kistebeslag, muligvis sammenhørende med kisteplade nr. 3 fra 1676, jfr. fig. 44a (s. 4385). H. Wichmann fot. 1995. - *Coffin mounts, probably belonging to the same coffin as plate no. 3 from 1676.*

Kirke, indtil hans Kristelige og dyrebare Fader Oberste Krabbe Forlod Werden den 23de januarii 1787, med hvilken han blev bortført til Aale Kirke for der i det Krabbiske Begravelse at samles med sine Forfædre.«

Oval, let hvælvet, forsølvet plade med stråleramme, 34x26 cm, graveret kursivindskrift.

8) (Fig. 46e). 1787. Oberst Georg Christoffer Krabbe, *16. aug. 1707, ægtede 1755 frøken Margretha Dorthea Carisius, som ved sin død efterlod ham en søn, der også er hensovet. Anden gang gift 1760 med frøken Sophia Magdalena baronesse af Gyldenkrone, avlede med hende tre sønner, hvoraf den yngste er i live. Han døde 23. jan. 1787. Rosende efterskrift afsluttet af et vers.

Oval, hvælvet tinplade med stråleramme, 41x33 cm, indskriften graveret med kursiv.

9) (Fig. 46d). 1796. Landsdommer Krabbes førstefødte søn Georg Christoph. Sophis, *13. nov. 1796, til. dec. samme år. Herefter sørgevers over den døde spæde.

Lille, rektangulær tinplade, 18,5x11,5 cm, med hjørneindhak og tilsvarende, tværriflet ramme med hjørnerosetter samt øvre, nedhængende guirlandebeslag. Indskriften graveret med kursiv, navnene med store versaler.

10) (Fig. 46f). 1799. »I denne kiste hviler« ba-

ronesse Sophia Magdalene Guldencrone, enkefrue efter oberst Georg Christopher Krabbe, født ?maj 1740, gift 20.(?)nov. 1760, †12. feb. 1799. Mor til tre sønner, af hvilke den yngste lever. Herefter tre sørgevers.

Stor tinplade af samme form og bogstavformer som nr. 9, 38,5x25,5-19,5 cm.

Løsfund fra gravkrypter. Fragment af officerskârde, fra o. 1700,⁸¹ afbrudt i begge ender, nu 32 cm lang. Grebet er af bronze, klingens, med tresidet tværsnit, afjern. Parérbøjlen har på begge sider et relief af en stående person. Parérpladen består af to nyreformede stykker, der hver på både for- og bagside har et nu utydeligt relief af en figurscene.

Kistebeslag. 1) Afmessingblik, 34x47 cm, med barokblomster svarende til kisteplade nr. 3 fra 1676 og antagelig hørende til samme †kiste. 2) (Fig. 48). Formodentlig hjørnebeslag fra kistelåg, af messingblik, ialt syv bevaret, ca. 19,5-23x16-19 cm, med barokblomster svarende til kisteplade nr. 3 fra 1676 og måske hørende til samme †kiste. 3) (Fig. 47). Hjørnebeslag af messingblik, 33x25 cm, med barokblomster, antagelig fra 1675-1700.

Fra 1675-1700 er yderligere bevaret nogle beslag af messingblik (fig. 47): Antagelig den nederste stump af en korsstamme hvorpå et kra-

nium over krydslagte knogler, en barokblomstplade, et brudstykke af et hjelmtegn for Unger (jfr. kisteplader nr. 3, 5 og 6, en mand med fjerprydet hovedtøj, holdende et nu afbrækket jagthorn, og en siddende kriger med hjelm og stort skjold). - Desuden et glat korstræ, af messing, 20,5x14,5 cm, antagelig fra et $\dagger$ kistelåg og et støbt skriftbånd med INRI i relief, 3x12 cm. Endvidere en støbt, svævende engel med basun (fig. 46a). Hertil kommer flere bærehanke af jern, nogle med dele af ornamentplade.

1972 blev desuden fundet enkelte *tekstilstumper* og sløjfer af bånd, »hæklede« tråde eller metal.

Kirkegårdsmonumenter. Nogle såkaldte **gravtræer* af granit,⁸² fra 1780- og -90'erne, lå 1877 ifølge Löffler på »et stykke grønjord til venstre for indkørslen til Åle præstegård«. Endnu o. 1926⁸³ fandtes de på kirkegården, men er siden flyttet til Havbjerggård i sognet.

*1) (Fig. 49), o. 1786. »Her under hviler sallig Jens Sørensen⁸⁴ som bode og døde i Aaestedbroe anno 1786 i sit alder 57 aar. Gud give ham og alle en glædelig opstandelse«.

Gravtræet, der bl.a. svarer til en sten i Them (s. 4138), har form som en liggende, halv og svagt trapezformet træstamme, 172x51-49 cm, inkl. en 13 cm høj og 2,5 cm bred sokkel; ved hovedenden 42 cm høj, ved fodenden 37 cm. På hver af enderne er hugget et rundt hoved; det øvre, 11 cm højt, har primitive ansigtstræk i re-

Fig. 49. *Gravtræ af granit, nr. 1, over Jens Sørensen, †1786 (s. 4386). H. Wichmann fot. 1995. - *»Tomb tree« of granite, no. 1, to Jens' Sørensen, died 1786.

Fig. 50. *Gravtræ af granit, nr. 2, over Johan Terkelsen, †1796 (s. 4386). H. Wichmann fot. 1995. - *»Tomb tree« of granite, no. 2, to Johan Terkelsen, died 1796.

lief, det nedre, 15 cm højt, er blot en halvkugle uden detaljer. På stenens overside er i tværskrift en fordybet versalindskrift inden for en smal, oval ramme, i relief; både foroven og -neden et lille bladornament. På stenens nederste del er et mindre ovalfelt, der dels omslutter et timeglas⁸⁵ i et forsænket, rektangulært felt, dels et streghugget, ovalt hoved med ansigtstræk, over krydslagte knogler.

*2) (Fig. 50), barnesten, o. 1796. »Her under huiler Iohan Terkelsen fød d: 28 iuni død d: 29 iuni 1796«.⁸⁶ Stenen måler 63x23-21 cm, inkl. den 7-8 cm høje og 1 cm brede sokkel. Ved hovedenden 22 cm høj, forneden 18 cm høj. Gavlene plane. Fordybede versaler i tværskrift, nederst timeglas som nr. 1.

*3) O.1797. »Her under hviler salig Terkel Andersen,⁸⁷ fød i Kalhau 1754, kom til Havbiere 1786 og døde der 1797 i hans al 42 ar 10 ma 3 v 4 (dvs. i hans alders 42 år, 10 måneder, 3 uger og 4 dage). Gud giv ham og os alle en gledelig opstandelse paa dommedag«. Stenen måler ca. 169x48-41 cm, inkl. den 10 cm høje og 2 cm brede sokkel. Ved hovedenden 42 cm høj, forneden 40 cm. Gavlene plane. Fordybede versaler⁸⁸ i tværskrift, nederst timeglas som ovfr.

*4) Barnesten, o. 1797. »Her under hviler Terkel Andersen (s)øn 1797«. Stenen måler 64x24,5-21 cm, inkl. den ca. 10 cm høje og 2 cm brede sokkel. 21 cm høj ved begge ender, der er plane. Indskrift og timeglas som de foregående.

*5) Det nedre stykke af en sten med plan gavlen, nu 43 cm lang, 37 cm bred og ca. 20 cm høj; ingen sokkel. Den øvre ende råt afbrudt. Nederst et timeglas som på de foregående. Hensat ved gårdens tidligere hønsehus, forhen gravet ned i jorden og anvendt som ryttersten, når man skulle bestige en hest.⁸²

Gravkors af fyr, fra 1800rnes senere del, med indskriften: »Her under / hviler Støvet / af ... A(n)e Kjerstine Nielsen ...«. Reliefskåret skriveskrift på den 116 cm høje og 11 cm brede korsstamme, der er afsluttet foroven af kølbue over vulst. Tværrarmen forsvundet. Nu henlagt i gravkrypt.

KILDER OG HENVISNINGER

LA Vib.: Åle kirkeregnskabsbog 1661-92 (C-KRB-543). *Ved embedet*: Synsprotokol 1862f. - Se i øvrigt fortegnelse over arkivalier vedr. kirkerne i Gammel Skanderborg amt i almindelighed s. 2874 samt fortællinger s. 2875. Fagordbog s. 15.

NM2: Håndskrift: F. Uldall: Om de danske Landsbykirker V, 1889, s. 133-136. - Indberetninger ved T. A. Borup 1808 (epitafier), J. B. Løffler 1877 (bygning, inventar og gravminder), Chr. Andersen 1890 (kister og gravminder), Eigil Rothe 1903 og 1906 (kalkmalerier), Chr. Axel Jensen 1910 (epitafier), Niels Termansen 1910 (epitafier), Egmont Lind 1928 (kalkmalerier) og 1934 (gravkrypter), Peter Linde 1935 (kisteplader) og 1938 (kiste nr. 1), Hugo Matthiessen 1938 (kiste nr. 1), Mogens Larsen 1971 og 1979 (kalkmalerier, inventar), Olaf Hellvik 1972-73 (kalkmalerier), Peder Fuglsang 1972 (gravkrypter), Vitus Nielsen 1973 (sarkofager), Jens Johansen 1982 (altertavlemaleri, prædikestol) og 1991 (orgelfarver), Jens Andersen 1995 (gravminder) og Vibeke Michelsen 1995 (kalkmalerier, inventar og gravminder).

Notebøger. *NM2*: Søren Abildgaard VIII, 1773, s. 97, Henry Petersen. XVIII, 1877, s. 107ff. og XIX, s. 63f.

Tegninger og opmålinger. *NM2*: Kalker af kalkmalerier 1905 ved Eigil Rothe. Tegning af kiste 1938 ved Peter Linde. Planer, tegninger og opstalter af bygning 1940 ved V. Norn. Planer af gravkrypt og begravelser, profiler af kistesider 1972 ved Peder Fuglsang. Planer m.v. af bygning 1972 ved Strange Nielsen og Sparre. Plan af kirkegård 1988 ved J. Malling Pedersen.

Horsens Museum: Opmåling og projekt ved V. Norn 1934.

Kgl. bygningsinsp. Århus: Korrespondance og tegninger siden 1916.

Igraverens kontor: Gravstedsprot. 1907-71 samt kort over kgd. med gravsteder af Martin Kristensen 1928.

Lokalhistorisk arkiv: Ældre fotografier.

Litteratur: N. Kr. Laursen: Af Aale Sogns Historie. Tørring 1930. Haderslev Stiftsbog 1974, s. 91-95 (hovedrest. 1972-73). Landskabskontoret i Vejle amt: Kirkernes omgivelser, 1989, s. 140.

Historisk indledning ved Lars Bisgaard, beskrivelse af kirkegård og bygning ved Kjeld de Fine Licht, kalkmalerier, inventar og gravminder ved Vibeke Michelsen og orgel ved Ole Olesen. Engelsk oversættelse ved Jean Olsen. Redaktionen afsluttet 1995.

¹ Tidligst nævnt i Vrads herredsbog, LA Vib. Århus bispearkiv (C 3.1103), jfr. *†klokke*.

² Repert. I, nr. 6563.

³ *ÆldDaArkReg.* II, 39 f. Repert. II, nr. 8948 angiver, at kirken ejede en skov i sognet, og nr. 11803, at sognepræsten 1511 tillige var provst.

⁴ *DaMag* 4. rk. II, 40.

⁵ Materialet er samlet og kommenteret med henvisninger i P. Rasmussen: *Silkeborg lensjordebog* 1586, 1964, navnlig s. 62, 116 og 158.

⁶ *KancBrevb.* 6. marts.

⁷ Samme 12. okt.

⁸ Samme 7. jan.

⁹ *Kronens Skøder* 20. feb.

¹⁰ Krabbe erklærede sig 1726 som kirkeejer, LA Vib. Århus bispearkiv. Kirkernes jura patronatus 1695-1738 (C3.1153).

¹¹ Periodens kirkeejere: Som enke skødede Ida Sophie Gedde 1754 kirken til sin søn kaptajn Georg Christoffer Krabbe (LA Vib. Landstingets skøde- og pante-prot. breve 1754, nr. 692), der 1772 afhændede kirken (og gården) til Holger Sehested (samme 1772-76, f. 5). Han solgte 1787 til faktor Niels Ottesen fra Horsens, der 1791 videresolgte til Thyge de Thygeson på Matstrup, der lod gården udstykke (samme 1786-92, f. 692).

¹² Kun én gårdejer indsendte behørigt sit skøde på konge- og kirketiende (samme 1793-99, f. 319b).

Fig. 51. Kalkmalet dekoration fra 1500erne på korets østkappe (s. 4361). H. Wichmann fot. 1995. - *Mural decoration, c. 1500 on the east cell of the chancel vault.*

¹³ LA Vib. Provstearkiver. Tyrsting-Vrads hrdr.s provsti. Synsprot. 1837-1911 (C33.1-4).

¹⁴ DaKancReg. 7. marts.

¹⁵ Laursen, s. 15, efter J. J. A. Worsaae: Bidrag til Veile Byes og Amts Historie i det syttende Aarhundrede, i HistT. II, 1841, s. 234f.; jfr. epitafnr. 1, s. 4374.

¹⁶ Om ældre vejføringer på egnen, jfr. J. T. Lundbye: Studier over Vejenes Udviklingshistorie i Aarhus og Skanderborg Amter, i ÅrbÅrhSt. XVIII, 1925, s. 132.

¹⁷ Kirkens rgsb. bog 1661-92.

¹⁸ LA Vib. Århus bispearkiv. Kirkesyn 1700-1803 (C 3.1166-76).

¹⁹ Synsprot. 1862 ff.

²⁰ Abrahamsen: Orientering, s. 58: 0,2° mod syd.

²¹ Det er usikkert, om »en større murstensklump på søndre side af korbuens«, som i følge synsprot. skulle fjernes 1904, har været et levn af et tidsalterbord.

²² Et fremspring i rummets nordvestre hjørne har muligvis været en skorsten.

²³ RA. Rtk. Rgsb. 1559-1660. Silkeborg len.

²⁴ LA Vib. Provstearkiver. Århus amts sdr. provsti. Synsprot. 1817-54 (C 30.1-2).

²⁵ RA. Min. for kirke- og undervisningsvæsen. Journalsagerne RR 1085/1891 og TT 874/1893.

²⁶ LA Vib. Bygningsinsp. Århus ca. 1850-1905. Forskellige kirker. Åle (B239) og V. Norns papirer i Horsens museum.

²⁷ Giveren var gårdejer Ole Troelsen (note 19).

²⁸ LA Vib. Århus bispearkiv. Kirke- og præstegårdssyn 1830-35 (C3.1177).

²⁹ En dæksten fra et tag af hulsten opbevares i kirken.

³⁰ RA. DaKanc. Koncepter og indl. til sjæl. reg. 1699-1771, 1701, nr. 73.

³¹ Jfr. bl.a. Linnerup s. 4326, note 30.

³² Malerierne blev rensat, repareret og retoucheret. Korvæggens billedfrise havde en velbevaret kalkbund, der ikke blev rørt, hvorimod korbuens og nordvæggenes maleriomgivelser blev nykalket og indtonet.

³³ Jfr. liljen på østkappen i skibets østhvælv i Stilling, s. 2954.

³⁴ Rothe omtaler indskriften under samme afsnit som den ældre hvælvdekoration.

³⁵ Søren Kaspersen: Åleværkstedet, i Danske Kalkmalerier. Sengotik. Red. Ulla Haastrup. 6, 1992, nr. 37.

³⁶ Om dennes og de øvrige personers skotype, se Fritze Lindahl: Skomoder 1500-36. Ovfr. note 35, nr. 39.

³⁷ 150 cm høj, frisen nedenfor 38 cm bred.

³⁸ Et motiv der var særdeles fremtrædende i senmiddelalderen, jfr. bl.a. Århus domkirke s. 404, nr. 11 og Skivholme s. 1952.

³⁹ Om Barbara-figuren, jfr. Sissel F. Plathe: Sankt Barbara i Danmark, Varde 1993.

⁴⁰ 1905 fandtes en større murklump, der greb ind i Katarina-figuren, og som stammede fra en murreparation; fjernet ved restaureringen samme år.

⁴¹ Svarende til en i Århus domkirke, s. 411f., nr. 14. Beslægtede friser ses på flere andre malerier i domkirken, s. 394f.

⁴² Ifølge Rothe formodentlig svarende til en lignende fremstilling på skibets nordvæg i Østbirk (Voer herred).

⁴³ Jfr. Karen Elisabeth Hammer: Smørkærning i danske og nordtyske kirker, se note 35 ovfr., nr. 12.

⁴⁴ Originalen fra 1874 i Stefanskirken i København er ofte kopieret til altertavler, jfr. bl.a. Mårslet (s. 2268) og Dover (s. 3161).

⁴⁵ I konsollens overkant er et rektangulært taphul, på hovedets bagside to dyvelhuller.

⁴⁶ LA Vib. Thisted kirkebog 1698-1764; jfr. Torsten Balle: Tingbogsekstrakter fra Thy. Bd. 2, Thisted købstad 1670-1711, 1983, s. 1485. Cand.mag. Jens Jensen Bergild, Viborg, takkes for henvisning hertil.

⁴⁷ Uldall betegner det 1889: Kristus velsignende brødet og vinen. †Maleriet var ifølge provsten udført af en »håndværker i Horsens« og »forfærdeligt« (note 25). Antagelig drejede det sig om Horsensmaleren Alexandersen, der 1857-58 havde leveret alterbilleder til Ejstrup (s. 4194) og Linnerup (s. 4318).

⁴⁸ Antagelig kirkeejerer faktor Niels Ottesen, der ifølge Trap overtog Bjerregård 1786, jfr. note 11 ovfr.

⁴⁹ I bøgeret er en indsats med halvlæg og tud stemplet 1668. Kalken i øvrigt istandsat 1880 (note 19) og 1973.

⁵⁰ Tidligst omtalt 1661 (note 17).

⁵¹ Ikke omtalt i Mackeprang: Døbefonte.

⁵² Jfr. Halkjær Kristensen: Tinmærker, s. 52.

⁵³ Tilskrevet denne (†1709) af Merete Bergild og Jens Jensen: Horsens-billedhuggeren Arent Friderichsen Slache 1642-1709, i Horsens Museums Årsskrift 1987-88, s. 48.

⁵⁴ En fontehimmel er ikke senere omtalt i kilderne.

⁵⁵ Jfr. også Erritsø, Vejle amt.

⁵⁶ Se bl.a. Odder (s. 2771) og Framlev (s. 2051).

⁵⁷ I kirkens fyrcælder er bevaret en enkelt fyrretræsgavl, der er egetræsmalet, kronlisten sort.

⁵⁸ KancBrevb. 12. okt. 1620.

⁵⁹ IV, 478.

⁶⁰ Nyrop: Kirkeklokker, s. 140.

⁶¹ Det heraldisk højre fornyet 1910.

⁶² Jfr. indberetn. 1910 ved Chr. Axel Jensen.

⁶³ Fremstillingen går antagelig tilbage på et stik af Crispin de Passe, jfr. Christie: Ikonografi I, 129.

⁶⁴ Jfr. Christie II, 83, fig. 164.

⁶⁵ På fodbrættets overside, hvor årstallet 1645 og »Opfr. 1870« var malet (se ovfr.), stod tillige: »Renset og repareret 1910 under Nationalmuseets tilsyn af Niels Termansen«. - Ved adskillelsen af epitafiets enkelte dele viste det sig, at der på øverste tandsnitlistes bagside med sort stod »oben«. De nedre samlinger var nummereret med tal (note 62).

⁶⁶ Et glat fodbræt blev opsat under topfeltet.

⁶⁷ Der konstateredes ingen kridering.

⁶⁸ Jfr. Christie: Ikonografi II, 181, fig. 365. Træsnit efter Virgil Solis.

⁶⁹ På fodbrættet står samme oplysning som nævnt i note 65.

⁷⁰ På det yngre epitafier der heller ikke spor efter nogen østre vinge.

⁷¹ Chr. Axel Jensen angiver årstallet som usikkert læst 1905.

⁷² Bl.a. blev gavlene indvendig støttet af en opmuring; enkelte dele fornyedes.

⁷³ Af Degnen Herlov Dalhoffs Optegnelser (1719-1791). Ved Sigurd Elkjær, i ÅrbÅrhSt. 1928, s. 169. - Ifølge degnen var hendes fødselsår 1735, og efter fødselsdatoen stod: »Indgik i Ægteskab den 30. Maj 1755«.

⁷⁴ Ifølge Thiset: Stamtavler VII, 1910, s. 101. M. P. til Kindholm (på Sjælland) og Bregnholm (i sognet) skrev sig 1634 til Bjerre, død mellem 20. marts 1646 og 22. jan. 1647; gift siden 1609 med Sidsel Clausdatter Glambek til Bjerre, begravet 1656 på Bjerre.

⁷⁵ I et nu stærkt beskadiget brev af 5. jan. 1641 stilet til Iver Vind til Nørholm, kgl. maj.s øverste sekretær og befalingsmand på Lundenæs, har Morten Pax (underskrevet: »Maarten Packs«) tilsyneladende anmodet om dennes hjælp i forbindelse med ansøgning. Heri nævnes, at »der er ingen ade(lige) her (i) sognet uden jeg«. RA. Indlæg til reg. og tegn. til 7. jan. (!) 1641 (film M 45315).

⁷⁶ Jfr. Egmont Linds indberetn. 1934 før istandsættelsen. Heraf fremgår tillige, at der nævnte år »hvillede« følgende personer i rum nr. 2 (jfr. kiste nr. 1 og kisteplader nr. 3, 5, 7, 8), alle ligeledes nævnt af Løffler 1877 og Henry Petersen samme år. - Alle kisterne lå da i syndig forvirring, sammensunkne eller fuldstændig smuldrede.

⁷⁷ Størrelsen anslået til ca. 185x50 cm.

⁷⁸ Om Krabbe og dennes efterkommere, se bl.a. Laursen s. 91f.

⁷⁹ Om Unger, der blev skudt af sin tjener, se Laursen s. 30 og 88f. Forinden havde han pantsat Bjerre til sin trolovede Ida Sophie Gedde, der herefter overtog gården.

⁸⁰ I Skallerup sogn, Vennebjerg hrd., Hjørring amt.

⁸¹ Sml. Just Juels kårde i Roskilde domkirke (DK. Kbh. Amt, s. 2111).

⁸² Jfr. Peter Bang Termansen: Gravstene på Horsens-egnen, i ÅrbG1By 1987, s. 13-28, vedr. Åle s. 25-27, og Kai Uldall: Gravtræer og Gravrammer, i NMArb. 1931, s. 452.

⁸³ Trap, 4. udg.

⁸⁴ Ifølge Laursen, s. 100, var han fæster under Bjerregård og kaldes i fæstebrevet gartner.

⁸⁵ Timeglassets øvre trekant fremtræder i relief, dvs. fyldt af sand, den nedre trekant forsænket inden for rammen, dvs. tomt.

⁸⁶ 6-tallet står omvendt, lig et skrevet d.

⁸⁷ T. A. fik 1786 fæstebrev under Matstrup; var da ugift. Senere gift med Maren Johansdatter Schmidt. Laursen, s. 125f., med gengivelse af fæstebrevet.

⁸⁸ Alle g'er står omvendt.

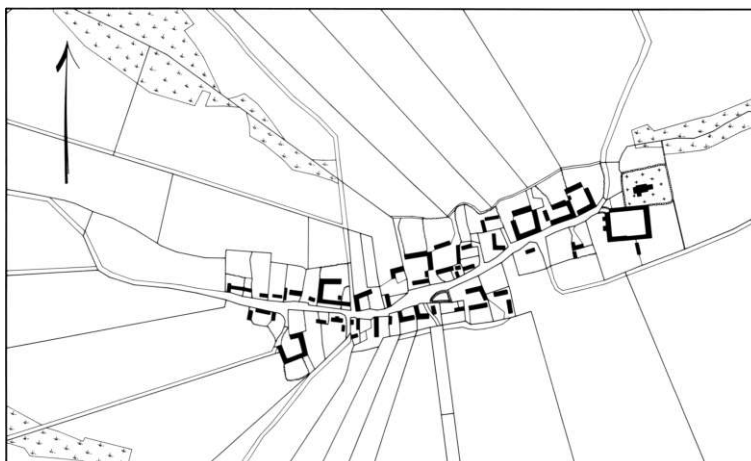

Fig. 52. Åle 1:10.000. Målt af R. J. Ullum 1818, rettelser medtaget til 1855, kopieret 1982 af Birgitte Andreasen. - *Map of the village.*

SUMMARY

The oldest parts of Åle church: the chancel and nave, are built of local granite, viz. dressed ash-lars on the outside and rough stone inside. About 1500 vaults were built, and the nave was extended to the west. For a long time this extension had a wooden ceiling, but it was rebuilt and vaulted in 1934 when the tower was erected. The porch on the church's south side replaced a timber-frame porch in 1840, whereas the original entrance in the north wall serves an annexe built in 1894 abutting it.

A painted, fairly uniform geometrical decoration of the vaults of the chancel and nave dates from c. 1500, the earliest is probably that of the chancel vault. The so-called »Åle workshop« was active in the church in the period 1500-25; mural paintings by this workshop are found in the churches of Stilling (p. 2954) Tamdrup and Østbirk, among others. On the north wall of the chancel are scenes from the Passion; on the soffit of the chancel arch, two female saints, and on the north wall of the nave a representation of St. George on horseback fighting the dragon (no longer discernible). During a restoration in 1905 traces of murals came to light in the nave: a fragmentary Last Judgement, a Celestial Jerusalem, St. Michael weighing the souls, and a but-

ter churning scene. These are once more concealed by whitewash.

Like most of the churches in this area, the Romanesque font enriched with carvings of lions is the oldest item of furniture. Some altar candlesticks, with close parallels at Røgen church, date from the close of the 16th century. A †manorial pew, a memorial tablet from 1627, and a sepulchral crypt c. 1641 bear witness to the links of the nobleman, Morten Pax, with the church through his ownership of Bjerre Manor. In 1645 and c. 1680 two parish priests, father and son, put up wall monuments displaying paintings of their respective families and different religious motifs. One of Bjerre Manor's later owners, Oluf Krabbe and his wife, Ida Sophie Gedde, donated c. 1700 an (†)altar-piece, pulpit, and font canopy (now pulpit sounding-board), as well as burial crypt(s). About 1774 Holger Sehested of Bjerre and his wife, Edel Margrethe Gersdorff arranged their own chapel in the west end of the church. A wrought-iron door and two marble tombs in the chapel were moved c. 1894 to the above mentioned, newly built chapel, at the same time as the church received a new altar frontal and altar-piece with a painting.